سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی
[illegible]

CPAU

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره

محقق : استاد زاهدی احمدزی

کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی

ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

د چاپ شمیر : ۱۰۰۰ جلد

د چاپ تاریخ : ۱٤۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
ټیلفون ۸٤۳۳۸۲

د دی کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه پوری اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او

عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

١٤٢١ق - ١٣٧٩ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالــــی

ټولو هغو و گډو، ټولنو او انجمنو نو ته چی د بشری ټولنی له پاره د سوله ئیز ژوند کـولو هاند کوی، له جنگ څخه کرکه کوی، ترهه گرکری غندی او د بشـری وینی درناوی کـوی او د ځـمکی د اعـمار له پاره سـوله او امن ضروری گنی.

د سولی او یووالی د پاره دهڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان	مخ
سریزه	۱
لمړی برخه	
تعریف لغوی	
اصطلاحی	۳
د سولې شرعی حکم	۵
د سولې ډولونه	٦
د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه	۷
شرطونه	۱۱
لومړی شرط، دویم شرط، دریم شرط	۱۳
څلورم	۱٤
پنځم	۱۵
شپږم	۱۷
اووم شرط	

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

دویم ډول د میړه او میرمن ترمنځ سوله........................ ۱۹
په وصیت کې سوله.. ۲۶
په پرهارونو کې سوله.. ۲۸
په مالي حقوقو کې.. ۳۱
د دغې سولې ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.................... ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنګیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.......... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحې احکام.. ۵۱
د سولې دینې ارزښت.. ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.. ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.................... ٦٦
سوله کول غوره عمل.. ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام ۷۷
د مدینې میثاق ۷۸

دریمه برخه
د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوي احادیثو په رڼا کې سوله ئیز ژوند ۸۵
ټولنیز عدالت ۹۱
اسلام او د بشر حقوق ۹۹
په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق ۱۰۶
اقتصادي حقوق ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه ۱۱۶
د انتقام په مقابل کې د عفوې په باره کې نبوي سیرت ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولي ۱۲۴
پای ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی ځیړنیز، تحقیقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نومیالیو او مشهورو دیني عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او ځیړنې لاندې ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټه اخیستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښیي چې د اسلام دین په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښونه کوې. په بل عبارت له دغه تحقیقي اثر څخه ثابتیږي چې د اسلام مبارک دین د سولې او برابرۍ دین دي چې د هر ډول قهر او غصې په کنترول ټینګار کوي. د اسلام دین خپل پیراوان سولې، مینې، رښتینولې او ورورګلوی ته رابولي. که د اسلام د دین بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دین د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دي. له بده مرغه په دی هکله د مسلمانانو غرضي تبلیغات او ځیني عملونه د اسلام د احکامو څخه توپیر او مخالفت لري.

د اسلام پاک دین نه یواځې دا چې خپلو پیروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو ادیانو له پیروانو سره هم په سوله او صمیمیت کې ګذاره وکړي.

لکه څنګه چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې اسلام د لویو ولسي نظامونو په جمله کې حسابیده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکی نظام واقعي ښکارندوی ؤ چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. څو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چاروا کو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او د دې پر ځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوري نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څېړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.

مونږ هیله مند یو چې دغه با ارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وي رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوي

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کې له دغولاندې ماخذونه څخه استفاده شوې ده.

١ – قران کريم

تفاسير:

	مصنف	**متوفى**
٢ – تفسير قرطبي	امام محمد بن احمد قرطبي	٦٧١ هـ
٣ – تفسير ماوردي	امام ابوالحسن علي بن حبيب ماوردي	٤٥٠ هـ
٤ – تفسير المحرر الوجيز	امام عبدالحق بن غالب بن عطيه اندلسي	٥٤٦ هـ
٥ – تفسير ابن كثير	حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمرو بن كثير	٧٧٤ هـ
٦ – تفسير موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د يوبندي	١٣٣٩ هـ
٧ – تفسير مجمع البيان	علامه طبرسي – فضل بن حسن	٥٣٨ هـ
٨ – تفسير معارف القرآن	مولانا مفتي محمد شفيع	١٣٩٦ هـ – ١٩٧٦ هـ
٩ – تفسير جصاص	علامه احمد بن علي رازي جصاص	٣٧٠ هـ
١٠ – تفسير تفهيم القران	مولانا سيد ابوالاعلى مودودي	١٣٩٩ هـ
١١ – تفسير بيان القران	حكيم الامة مولانا اشرف علي تهانوي	١٣٦٢ هـ
١٢ – تفسير سراج المنير	علامه محمد شربيني الخطيب	٩٧٧ هـ
١٣ – تفسير مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفي	٧٠١ هـ
١٤ – تفسير روح المعاني	شهاب الدين سيد محمد الوسي مفتي بغداد	١٢٧٠ هـ
١٥ – تفسير كبير	علامه شيخ محمد بن عمر رازي	٦٠٦ هـ
١٦ – تفسير صفوة التفاسير	محمد علي صابوني	

آحاديث:

١٧ – صحيح بخاري	امام ابي عبدالله محمد بن اسماعيل بخاري	٢٥٦ هـ
١٨ – صحيح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشيري نيشاپوري	٢٦١ هـ
١٩ – سنن ابي داود	امام ابو داود سليمان بن اشعث	٢٧٥ هـ
٢٠ – جامع ترمذي	امام محمد بن عيسى ترمذي	٢٧٩ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵هـ
۲۲ - مشکوة	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نهج البلاغه	امام سید شریف رضی	
۲٤ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰هـ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲هـ
۲٦ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲هـ
۲۷ - اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق د هلوی	۱۰۵۲هـ
۲۸ - عون المعبود	علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲هـ
۳۰ - غایة المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲٤هـ

فقه:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳هـ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲٤هـ
۳۳ - هدایه	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳هـ
۳٤ - المغنی لابن قدامه	علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی	٦۲۰هـ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰هـ
۳٦ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲هـ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدة الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیله	امام خمینی	
٤۰ - الحلال والحرام	علامه یوسف قرضاوی	
٤۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷هـ
٤۲ - الفقه الاسلامی وادلته،	وهبة زحیلی	
٤۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سریزه

«الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله واصحابه و من دعا بدعوته الى يوم الدين.»

وبعد:

داسلام مقدس دین یوازینی هغه دین دی چی د نورو ادیانو په نسبت زیات دانسان ژوند ته احترام لري او ددي خبري ښکاره دلیل دادي چی الله تعالی په ناحقه سره د یو انسان ژوند ختمول د ټول انسانیت قتل او ختمول ګڼلي دي لکه چی په قرآن کریم کی الله تعالی فرمایلي دي:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعًا وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعًا.» (۱)

ترجمه: *هغه څوک چی ووژني يو نفس بی له عوض دبل نفس نه یا بی له فساده په ځمکه کی نو ګواکی ټول خلک یې وژلي دي او هر چا چی ژوندی کړ دغه یو نفس نو ګواکی ټول نفس یې ژوندي کړي دي.*

او ددې حکمت دادی چی الله تعالی انسان په ځمکه کی د کومو لویو مقصدونو له پاره پیدا کړي دي چی دځمکي عمران هم يکی دی او بیا یې دځمکي واک ورته ورکړي دی په خپل منځی جګړو سره له منځه درومي، تمدن او اجتماعیت تحقق نه مومي. همدا سبب دی چی داسلام مقدس دین اسلامی أمت ته په خپل منځی روغی جوړی، سولی او سلامتی

۱- (دمائده سورة ۳۲ -آیت ۵ سوره ٦ سپاره ٥ رکوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کليمې معنا امن أو سلامتيا ده.
مګر له بده مرغه په پنځمه هجری پېړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې يو شمير داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سياسي مقاصدو د ترلاسه کولو څرص أو مينې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ايثار او قرباني له زرينو هدايا تو څخه لرې کړل، چې تراوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه يوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ينه يې تالا ترغه کړي دي؛ بلکې د غير اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره يې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کېدو دا زمينه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهېدلو او د دغو بې لارې شويو مسلمانانو د اعمالو په ليدلو سره پر اسلام تنقيدونه وکړي. سره له دې چې په تيرولسو پيړيو کې د اسلامي امت مصلحينو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندول د عوت چلولی او هلې ځلې يې کړې دي چې په زړه پورې نتيجه يې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون يې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې د غه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځينې وګړي د نفس او شيطان په لمسه په ځينې ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئيز ژوند په لاره کې خنډ واقع کيږي چې نيږدې مثال يې زمونږ د ګران هيواد افغانستان روان غميز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحينو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن دارزښت په بيان کې د اسلامي مسئوليت په احساس کولو ليکلی شی الله تعالی دې وکړي چې اغيزمن وګرځيږي او زمونږ د غم ځپلې ملت تالا شوې سوله او امن بيرته راوګرځيږي.

آمين

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کليمه ده او په عربي ژبه کي صلح په يوولسو معناو سره راغلي لکه چي امام راغب اصفهاني اونورو عربي ژبدو د پوهانو ويلي دي، اوهغه معنا وي يې په لنډيز سره په لاندې کرښو کي بيانولي شي:

الف: دمنفعت او گټي په معنا.

ب: دوړتيا اومناسب والي په معنا.

ج: دښه والي په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. يعني چي په يوشي يا يوچاکي نيمگړتياوي هغه ورڅخه لري کړاى شي او بشپړ کړاى شي.

و: دنيکي او ښيگړي کولو په معنا. يعني نيک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ى: داتفاق او پخلاکيدو په معنا:

ا-ى: داوربند او جنگ منعه کولو په معنا.

اصطلاحي تعريف:

دصلح داصطلاحي تعريف په باره کي فقهاؤ مختلف أقوال څرگند کړي دي، داځکه چي دصلح مختلف موارد دي، لکه په اقتصادي معاملاتو کي صلح، په ازدواجي معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی د میږه او میرمن ترمنځ صلح، د جګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی د هر یو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او د جنګ او صلح د موضوع د مختلفو اړخونو بیان دی یوازی د جنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

الصلح: هو رفع الحرب و المخاصمات على شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد يرفع النزاع. (١)

ترجمه: *صلح په شرعی اصطلاح کی د جنګ بندول او شخړو لری کول او د اختلافاتو ختمول دی، پر هغو شرطونو سره چی د صلح د شرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

د صلح د غه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. د غه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که د مسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که د کومی اسلامی ډلګی او د هغوی د مسلمان حاکم ترمنځ وی، او که د دوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی د غه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

د صلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او د غیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

١ – مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحيط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسيط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شريعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن عمرو بن عوف المزني رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله عليه وسلم قال:

«اَلصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إِلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلٰی شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً» (۱) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: له عمرو بن عوف مزني رضی الله عنه څخه روايت شوی دی چې په تحقيق سره رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دي، مګر داسې صلح روا نه ده چې شرعي حلال شيان حرام وګرځوي او يا حرام شيان حلال وګرځوي. او په مسلمانانو باندې پر هغو شرطونو باندې التزام واجب، او عملي کول يې پرې لازم دي چې د سولې د تړون په مهال کې پرې کېښودل شوي وي مګر د داسې سوله ئيز شرط قبلول او عملي کول پرې لازم نه دي چې حلال حرام وګرځوي او يا حرام حلال وګرځوي.

دا حديث امام ابوداود په خپل سنن کې او امام ابن ماجه په خپل سنن کې او امام ترمذي په خپل جامع کې تخريج او روايت کړی دی.

امام شوکاني رحمة الله عليه د پورتني حديث په شرح کې ليکلي دي:

قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فيشمل کل صلح الا ما استثنی: والی العموم ذهب ابوحنيفة ومالک واحمد والجمهور.» (۲)

ترجمه: د حديث دا جمله چې صلح په اسلامي شريعت کې روا ده، پردې باندې دلالت کوي چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسې صلح څخه چې له مشروعيت څخه مستثنی شوې وي، امام ابوحنيفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ويلي دي چې نظر په دغه پورتني حديث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعي نصوصو

۱- سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۶، طبع مصر مصطفی بابی

۲- نيل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بيروت دارالفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلاف نه وی.

دصلح ډولونه

په اسلامی شریعت کی په مجموعی توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چی حافظ ابن حجر عسقلانی (متوفی ۸۵۲هـ ۱٤۷۳م) په خپل کتاب فتح الباری شرح صحیح البخاری کتاب الصلح کی ویلی دی:

والصلح اقسام: ١- صلح المسلم مع الكافر، ٢- والصلح بين الزوجين، ٣- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فی الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فی الاملاک أو فی المشتركات كالشوارع. (١)

ترجمه: *او صلح په ډیرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دویم دمیړه او میرمن ترمنځ سوله کول، دریم: دیاغی او نیاومنی ډلو ترمنځ سوله کول، ځلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاینی روغه کول، پنځم: په خپل منځی جنګ کی دټپی شویو دځخمونو سوله کول او هغه داسی چی دټپی شوی له پاره پر ټپی کوونکی باندی ددیت په توګه پرمال کینبودلو سوله وکړای شی، شپږم: ددوه برخمنو او ځوکسانو چی په املاک کی سره شریک وی لکه لیاره او داسی نور او بیا دهغو په منځ کی اختلاف سره پیدا شی او یو دبل په مخه کی خنډ واقع کیږی او نه یې پریږدی چی ګټنه ورځخه واخلی بیا ددوی ترمنځ دریم ګړی روغه جوړه سره وکړی.*

دسولی دغه شپږواړه ډولونه الله تعالی په قرآن کریم کی بیان کړی دی چی ځینی ډولونه یې په ځانګړی توګه ذکر کړی دی دا ځکه چی دصلح دغه ډولونه ډیر مهم دی، او اهمیت یې دمتعدی والی په وجه دی، یعنی داختلاف او جنګ تداوم چی زیانونه یې ټولنی ته متعدی کیږی او ټولنه ورځخه زیانمنه کیږی پداسی حال کی چی صلح یې نه یوازی داچی جګړه ماړو اړخونو ته ګټه رسوی بلکی ټولنی ته یې هم ګټنه رسیږی نو ځکه الله تعالی په

١- فتح الباری ج ٥ ص ٢٢٧ طبع بیروت داراحیاء التراث العربی تاریخ طبع ١٣٤٨هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړې توګه ذکر کړې دی، او یو شمیر نور سوله ئیز ډولونه یې عام او ضمني بیان کړي دي چې بیا فقهاؤ داجتهاد په ذریعه په تفصیل سره بیان کړي دي، زه غواړم دلته د قرآن کریم په رڼا کې په قرآن کریم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر یو بیلابیل په تفصیل سره ذکر کړم څو د سولې مینه وال په اسانتیا سره د هغوی په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتیا ضروري مراتب وپیژني:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غیر اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالی په قرآن کریم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړی دی او ورته فرمایلي یې دي:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چیرې کفار صلحې او روغې ته میل وکړي نو ته هم (د هغوی د سولې وړاندیزو منه او) صلحې ته میل وکړه او پر الله تعالی باندې توکل وکړه، بیشکه چې الله تعالی هم دی ښه اوریدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی یعنې سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فریب درکړي په دغه روغه کې نو بیشکه تا ته الله تعالی کافي دی. همدی هغه ذات دی چې تا ته یې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شیخ الهند علامه محمود الحسن دیوبندي په خپل تفسیر موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آیاتونو په تفسیر کې ویلي دي:

په اسلام کې فی سبیل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئیز ډاډمن ژوند د تیرولو او د کلمة الله د اعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چیرې دغه عالي مقاصد له وینې تویولو څخه پر ته حاصل شي نو بیا خو د وینې تویولو ته هیڅ حاجت نشته. که چیرې د اسلام مخالفین د روغې کولو وړاندیز وکړي تاسي یې هم ورسره قبول

۱ - د انفال سورة ۶۱-۶۲ آیاتونه لسمه سپاره اتمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړئ، او که هغوی د صلحې په پرده کې غواړي چې مؤمنان تیرباسي او د هغوی له پلوه د چلول احتمال وي نو بیا هم تاسي هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړی؛ اللّه تعالی د مؤمنانو ملګری دی د کفارو هر ډول سوله د ښمنه پلانونه به شنډ کړی او تاسي به په خپل نصرت سره پری بریالی کړی. (۱)

دغه راز د جعفری مذهب نامتو مفسر علامه طبرسی «ابوعلی فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن کې د دغه مبارک آیت په تفسیر کې ویلي دي:

«وَ اِنْ يُرِيْدُوا اَنْ يَّخْدَعُوكَ» معناه وان يرد الذين يطلبون منک الصلح اي يخدعوک في الصلح بان يقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتى يقووا فيبدأوکم بالقتال من غير استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ» ای فان الذی يتولی کفايتک الله «هُوَالَّذِي اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ». (۲)

***ترجمه:** یعنی د دغه آیت معنا دا ده چی که هغه څوک چی له تاڅخه د سولی غوښتنه کوی او دوی غواړی په صلح کی له تا سره دوکه وکړی او هغه داسی چی د سولی په وړاندیز سره ستا ملګری له تاڅخه او له جنګ کولو واړوی او منعه یې کړی تر دی چی دوی ځانونه پیاوړی او ځواکمن کړی او بیا له تاسی سره په جنګ کولو برید وکړی. پداسی حال کی چی تاسی جنګ ته ځانونه چمتو کړی نه وی. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کی ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړی نو اللّه تعالی تا لره بس والی کوی ځکه اللّه تعالی هغه ذات دی چی په خپله مرسته یې ستا کرورلتیا کړی ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوی.*

او همدارنګه له کفارو سره د سولی په باره کی یې په بل آیت کی داسی فرمایلی دي:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلاً.»

(د النساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

۱- موضح الفرقان «کابلی تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ د مکی مکرمی چاپ

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *نوکه څنګ وکړي دوی له تاسي څخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه درو ړاندي کړه نو نه ده ګرځولې الله تعالی تاسي ته پر دوی باندي هیڅ لاره. د جنګ کولو بلکې تاسي هم د هغوی د صلحې وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره د صلحې کولو په باره کي یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چي د صلحې د شرطونو په نوم یې نو مولي دي چي د موضوع د روښانه کولو په خاطر دلته د یو څو نامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال د نمونې په توګه وړاندي کوم:

د مفسرینو له جملې څخه امام ماوردي (متوفی ٤٥٠هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کي، امام عطیه اندلسي (متوفی ٥٤٦هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کي، امام قرطبي (متوفی ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کي، حافظ ابن کثیر (متوفی ٧٤٧ هـ کال) په خپل تفسیر کي او د هندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ١١٣٠ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کي په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره دانفال د سورة د صلحې تفسیرونه کړي دي چي نچوړ او خلاصه یې په لاندي کرښو کي وړاندي کولی شي:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږي چي مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړي ده او څو ځلي یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، د مکې مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحې کړي دي. د مثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندي کولی شي.

١ - د مدینې منورې صلح د نبوي هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم د احزاب له غزا څخه د مخه د مدینې منورې د یهودیانو د بنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چي بیا د هغوی له پلوه ماته شوه.

٢ - د نبوي هجرت په شپږم ٦٢٧م کال د مکې له مشرکانو سره تاریخي صلحه چي په حدیبیه نومې سیمه کي مکې ته څیرمه شوې وه. چي د دغې صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چی د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کیښودل شوی وو په لاندی ډول دی:

•**لومړی ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنگ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن او سیږی او یو له بل څخه به لری گرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملگرو څخه کوم څوک د حج یا عمری اداء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداگری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لارې تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او که د محمد (ص) له ملگرو څخه کوم شخص قریشوته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د محمد (ص) ته نـ سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف تیگی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملگری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملگرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

«په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملگرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملگرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی «۷ هـ» کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملگری به

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکې ته داخل شي صرف دري شپې دري ورځې به پکې اوسيږي. له تاسې سره به يوازې توري وي هغه هم په تيکو کې دننه، او له تورو څخه پرته به بل هيڅ ډول وسله له ځانونو سره نه رواړي.

نهمه ماده: نهم دا چې سږ کال به ستاسې د قرباني څاروي هماغلته وي په کوم ځای کې چې مونږ وليدل «يعنې حديبيه کې» او همدلته به ذبح کولې شي او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکې» ته راليږلې نه شي. او په صراحت کې به زمونږ او ستاسې حقوق سره برابر وي. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون ليکوونکې: علي بن ابي طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عوف، عبدالله بن سهيل بن عمرو، سعد بن ابي وقاص، محمد بن مسلمه، ابو عبيده بن الجراح

د سهيل بن عمرو مهر

د قريشو شاهدان

عروه بن مسعود ثقفي، مکرز بن حفص او د هغو ملگري.

---

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادې له هغو احاديثو څخه ما راغونډې کړې دي چې د حديبيه د صلح په باره کې مروي دي او دغه لاندې مأخذونه ما پسې کتلي دي.
صحيح بخاري، ج ۳، ص ۱٦۸، کتاب الصلح، د رياض چاپ
صحيح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسير، ص ۱٤۰۹-۱٤۱۱، د رياض چاپ، باب صلح الحديبية فی الحديبية
سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱٤، د لاهور چاپ
زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحديبية، لابن القيم.
السيرة النبوية، لابن هشام، ج ۳٤، ص ۳۳۲، د ايران د قم چاپ، ۱۳٦۸ هش
تاريخ يعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳٦، غزاة الحديبيه، طبع بيروت، ۱٤۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م
کتاب الاموال لابی عبيد، ٤٤۱-٤٤٤
فتوح البلدان، ص ۳٦، بلاذری
کتاب الخراج، لابی يوسف، ص ۱۲۹
البدايه والنهايه، ج ٤، ص ۱٦٤-۱۷۷، غزوة الحديبية، د لاهور چاپ ۱٤۰٤ هـ - ۱۹۸٤ م
الکامل فی التاريخ، لابن اثير، ج ۱، ص ۵۸۲ - ۵۹۰، ذکر عمرة الحديبيه
الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بيروت - لبنان
تاريخ الخميس للديار بکری، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي بيان کړ ای شوی دی.

۳- دنبوی هجرت په اووم ٦٢٨م کال په خيبر کی دخيبر له يهوديانو سره دخيبر له فتحي څخه وروسته صلحه کول.

٤- دنبوی هجرت په لسمه ٦٣١م کال ديمن دنجران له نصرانيانو سره تاريخی صلح چی په مدينه منوره کی په نبوی جومات کی دصلحی تړون ورسره لاس ليک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو داسلامی امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چی که چيری داسلامی امت ښيګړه او مصلحت پکی وی چی له کفارو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کی وی او که له جنګ څخه دمخه وی او که له جنګ څخه وروسته وی. که وړياوی لکه دحديبيه صلحه چی هيڅ مال له يو پلوه هم پکی نه وی او که په مال سره وی لکه چی دخيبر په يهوديانو او دنجران په نصرانيانو رسول الله صلی الله عليه وسلم کيښودلی وچی هر کال به يې اسلامی حکومت ته ورکوی. دغه راز که چيری دمسلمانانو دسر، مال، دين او ناموس خطر وی او کفار په صلحه کی داورسره شرط کړی چی اسلامی حکومت به کفری حکومت ته دومره دومره ټاکلی مال ورکوی نو دځينو مفسرينو او فقهی امامانو په نزد داهم روادی ځکه چی په (٥) هجری کال کی داحزاب په غزا کی رسول الله صلی الله عليه وسلم دغطفان دقبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاری او حارث بن عوف المری سره يو تړون لاس ليک کړ چی دوی دواړو ته به سږ کال دمدينی دخرماؤ دريمه برخه ورکړی پدی شرط چی دوی به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسی او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کې اختلاف پیدا کوي.

هغوی ورسره ومنله مګر کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوی ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځینو نورو ویلي دي چې د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چې پدې کې د مسلمانانو سپکاوی او توهین دی.[1]

دغه راز د شیعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسي د دغه آیت په تفسیر کې ویلي دي:

یعني که چیری دوی له تاسي سره له جنګ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولې تړون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چې د دوی پر ځانونو «د دوی په وژلو سره» او د دوی په مالونو تیری وکړی.[2]

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ویلي دي: له کفارو سره له جنګ څخه دمخه هم سوله کول روا ده، د جنګ په دوران کې هم ورسره روا ده او له جنګ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چې دغه دري واړه ډوله صلحې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړې دي. مګر له

۱- تفسیر قرطبي، ځلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲٦ مخونه دبیروت چاپ، دارالکتب العلمیه ۱٤۰۸ هـ ۱۹۸۸م
تفسیر ماوری دویم ټوک، ۳۳۰ مخ بیروت چاپ دارالکتب العلمیه
تفسیر محرر الوجیز دویم ټوک ٥٤۷-٥٤۸ مخونه، بیروت سنه ۱٤۱۳هـ دارالکتب العمیه
تفسیر ابن کثیر دویم ټوک ٤۰۱-٤۰۲ درياض چاپ دچاپ تاريخ ۱٤۱۸هـ - ۱۹۹۷م
تفسیر احمدیه لومړی ټوک ٥۱٦-٥۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه
البدایه والنهایة پنځم ټوک ٥٥ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسیه طبع ۱٤۰٤هـ - ۱۹۸٤م
۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چې پداسې کولو سره د تل له پاره جهاد ختمیږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زیانونه ور پکې دي. له همدې کبله فقهاؤ ویلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چې په صلحه کې ضروري دي، او صلحه مشروع ګرځوي په لاندې ډول فقهاو بیان کړي دي:

لومړی شرط – **دصلحې موده به معلومه وي:**

یعنې کله چې مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کې به د صلحې موده هرومرو معلوموي، یعنې درې کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زیاتې مودې په تاکلو کې د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت رضی اللّه عنه متوفی ۱۵۰هـ ۷۲۵م کال او امام احمد بن حنبل رضی اللّه عنه متوفی ۲٤۱هـ ۸٦٤م کال ویلي دي: چې که له کفارو سره د صلحې د مودې تمدید او زیاتوالی د مسلمانانو په ګټه وي روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ویلي دي: له لسو کلونو څخه د سولې موده زیاتول روانه دي ځکه چې نبي کریم صلی اللّه علیه وسلم د مکې له مشرکانو سره تر لسو کلونو پورې صلحه کړې وه.[1]

دویم شرط: – **چې د مسلمانانو په ګټه وي:**

یعنې له کفارو سره صلحه کول پدې شرط روا ده چې د مسلمانانو ګټه او مصلحت پکې وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکې وي او که دیني مصلحت او ګټه ورپکې وي او که دواړه وي. په همدې اساس فقهاؤ داسې صلحه ناروا ګڼلې ده چې د کفارو ګټه او د مسلمانانو تاوان پکې وي. د مثال په ډول: پدې خاطر صلحه ورسره وکړي چې هغوی به مسلمانان شي، یا پدې خاطر چې هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزیه او مالي ټاکلي

۱- هدایه ج۱ ص ٥٤۳ مجتبایي ډیلي چاپ د چاپ تاریخ سنه ۱۲۹۷هـ ۱۸۲۰م مصنف علي بن ابي بکر فرغاني مرغیناني متوفی سنه ٥۹۳هـ ۱۱۱٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنډ ورکړي، یا پدي خاطر چي هغوی به د اسلامي ملت د احکامو التزام وکړي او یا د اسي نور مصالح وریکي وي لکه چي د حنفي فقهي نامتو سکالر او مجتهد في المذهب علي بن ابي بکر فرغاني مرغیناني رحمة الله علیه په خپل کتاب هدایه کي ویلي دي:

« واذارئ الامام أن یصالح اهل الحرب او فریقاً منهم وکان في ذالک مصلحة للمسلمین فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چیري د مسلمانانو حاکم پریکړه وکړي چي له جنګ کوونکو حربیانو سره یا د هغوی له کومي ډلي سره سوله وکړي، او په دغه صلحه کي د مسلمانانو منفعت او ګټه وي نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لري او ورته روا ده چي صلحه ورسره وکړي.*

دریم شرط - چي مسلمانان کمزوري وي:

یعني که چیري مسلمانان کمزوري وي نو بیا ورته روا ده چي له کافرانو سره صلحه وکړي، برابره خبره ده که کمزوري يې د افرادو په لحاظ وي او که د جنګي وسائلو په لحاظ وي، مګر که مسلمانان په هر لحاظ قوي وي بیا نو صلحه کول ورته روانه ده لکه چي د حنفي فقهي دیو ملیون یو سل او یا زره « ۱۰۷۰۱۰۰ » فقهي اجتهادي مسائلو لومړی تدوین کوونکي او د مجتهدینو د دویمي طبقي مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیباني رحمة الله علیه (متوفي ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کي د خپل رشید استاذ امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چي ویلي يې دي:

۱ - المغني فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ دریاض چاپ، دچاپ تاریخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدین عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسي متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲ - شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلا باس بالموادعة.»(۱)

ترجمه: له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی دزمان او مکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایی:

«لَایَنْهکُمُ اللّهُ عَنِ الّذینَ لَمْ یُقَاتِلُوْ کُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْ کُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّ وْ هُمْ وَ تُقْسِطُوْ آ اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ».

«اِنَّمَا یَنْهَا کُمُ اللّهُ عَنِ الّذِیْنَ قَاتَلُوْ کُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَ جُوْ کُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلَی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْ هُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَ لَّهُمْ فَاُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ» (۲)

ترجمه: نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنګ له تاسی سره په (کارد) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنګ ئی کړی دی له تاسی سره په «کارد» دین کی او چه ایستلی ئي یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان ګنهګاران ورته روا ده چی اوربند ورسره وکړی.

۱- شرح السیر الکبیر ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاریخ سنه ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۳ م

۲- د الممتحنه سورة ۸-۹ ایاتونه ۲۸ سپاره ۶۰ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوي:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازي د مسلمانانو حاکم او امام کوي او یا به یې دهغه نائب کوي. په همدې اساس هرمجاهد او یا سرگروپ ته روانه ده چې د حاکم او امیر له اجازې پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړي لکه چې حافظ ابن قدامه مقدسي په خپله فتاوی المغنی کې ویلي دي:

« ولا یجوز عقد الهدنة ولا الذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هاد نهم غیر الامام او نائبه لم یصح. »(۱)

ترجمه: دصلحې او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستیال څخه پرته دبل چاله پاره روانه ده، او نه بل چاته داروا ده چې کلابند کړي دښمن په خپلې ذمه واري سره تسلیم کړي او امان ورته ورکړي. ځکه چې دغه تړون له ټولو کفارو سره دي، او داله حاکم څخه پرته بل هیچاته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پورې مربوط دي او دهغه مصلحت پکې معتبر دي، نو که چیرې له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږي.

پنځم شرط – **په تړون کې به دوسلې او جنگي وسائلو راکړه ورکړه نه وي:**

له کفارو سره دصلحې دکولو دجوازله پاره پنځم شرط دادي چې له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیرې او نه به یې پرې پلورې، او نه به دلوژستیکي او جنگي وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوي لکه چې دمغنی او هدایه مصنفینو ویلي دي:

۱- فتاوی المغنی ج ۱۳ ص ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا لجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.» (۱)

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائي پر هغوی باندې وپلوري. ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګي پیاوړتیا تر لاسه کوی، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان «لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوی» او سپنه به هم پری نه پلوری ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوی.

شپږم شرط - دصلحې تړون به نه ماتوی:

که چیری مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره دصلحې تړون ولری نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوی او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وی دوی به یې نه ماتوی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وبَيْنَ قَومٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً ولَايَشُدَّنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.» (۲)

ترجمه: دچا چې له کوم قوم سره دصلحې اوربند شوی وی نو هغه به نه ماتوی او نه به تر هغو پوری

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغنی ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلی چاپ، له طبع سنه ۱۳٥٠، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱٦هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بدلون او تغیر پکې راولې څو پورې چې دهغه موده ختمه نه شي او یا دهغه ته دماتولو اعلان وکړي او له خپل عزم څخه دې خبر کړي. څو په ماتولو کې دواړه برابر مسبوق او خبر شي.

یعنې دمسلمانانو امیر ته دصلحې دتړون ماتول روانه دي ځکه چې دا غدر دی او په اسلام کې غدر کول حرام دي. نو ترڅو پورې چې دتړون نیټه پوره شوې نه وي، یا کفار و تړون مات کړي نه وي او سرغړونه یې ور څخه کړې نه وي، اویا امام دا احساس کړي چې له صلحې څخه جهاد دمسلمانانو په گټه دی. په دغو دري واړو صورتونو کې به دري ورځې پرله پسې دښمن ته دتړون ماتولو خبرورکوي. الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِیَانَةً فَانْبِذْاِلَیهِمْ عَلٰی سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَایُحِبُّ الْخَآئِنِیْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږې له کوم معاهد قوم څخه دخیانت کولو او تړون ماتولو چې له تاسره یې کړې دی، نو ته هم دوی ته دغه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوي.*

یعنې که له کوم غیر اسلامي ملت سره دمسلمان ملت دحاکم دسولې تړون شوی وي مگر هغه د مودې له ختمیدو دمخه که څه هم برالا اوښکاره دتړون ماتو لو اقدام و نه کړي، بلکې له نښونښانو او تحرکاتو څخه یې دا خبره څرگنده شي چې دوی دصلحې دماتو لو په هڅه کې دي نو بیا په دې صورت کې مسلمان سوله کوونکې جانب ته هم دا اجازه ده چې دخپل مصلحت له په نظر کې نیولو سره دهغوی دسولې تړون هغوی ته بیرته ورکړي او دجهاد اعلان ورته وکړي. خودغه اعلان مسلمانان باید په داسې ډول وکړي چې دښمن برابر خبرشي او خپل تیاری ونیسي او دا داسلام د صلحې او جنگ په باره کې پرعدل او انصاف داسې گاڼلې اوچت قانون دی چې دبشري نړۍ په جنگې او سوله ئیزو قوانینو کې په تاریخ کې ساری او سیال نه لري.(۱)

---

۱ - معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ دکراچي چاپ ۱٤۰۹ هـ، ۱۹۸۹ م، مصنف دپاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹۶ هـ، ۱۹۷۶ م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱۶۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم شرط - **که په مال سره صلحه مشروطه وی نو په شرعی توګه به وی:**

دمخه می وویل چی په مال سره دصلحی مشروط کول روادی، برابر خبره ده که دغه شرط دجنګ کوونکی دښمن له پلوه وی خوپدی شرط چی مسلمانان کمزوری وی لکه چی امام ابوحنیفه رحمة الله علیه ویلی دی:

«واذاخاف المسلمون المشرکین فطلبو امواد عتهم فابی المشرکون ان یواد عوهم حتی یعطیهم المسلمون علی ذلک مالا فلاباس بذلک عند تحقق الضروورة.» (۱)

ترجمه: *که چیری مسلمانان دمشرکانو په مقابل کی له ماتی خوړلو څخه اندیښمن شول، او له مشرکانو څخه یی دسولی او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مګر دا چی مسلمانان دا وربند په بدل کی مال ورکړی. نو مسلمانانو ته داړتیا په صورت کی دا رواده چی په مال سوله ورسره وکړی، امام سرخسی ابوبکر محمد بن ابی سهل رحمة الله علیه (متوفی ٤٩٠ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنیفه (رح) دپورتني قول په شرح کی ویلی دی چی رسول اللّه صلی اللّه علیه وسلم پدی باره کی خپل یو صحابی ته فرمایلی دی:

«اِجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ.» (۲)

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پری اوساته او خپل ځان له خپل دین څخه قربان کړه او دخپل دین دفاع پری وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندی دا شرط کړی چی صلحه او اوربند پدی شرط در سره کووچی په بدله کی یی مال راکړی نو دا هم روادی ځکه چی رسول الله صلی الل علیه وسلم او راشدینو خلفا و داسی کړی دی مګر شرط پکی دادی چی په شرعی توګه وی.

۱- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲

۲- شرح السیر الکبیر پنځم توک ۱٦۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی ۱-کمیت، ۲- کیفیت، ۳- تاریخ، ٤- د تسلیمو لو ځای او سبب به یې معلوم وی لکه چې د نهمی هجری پیړی د عثمانیانو حنفی مفتی اعظم او قاضی علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کی ویلی دی:

الصلح علی مال لا یخلو من خمسة اوجه : وجه یحتاج الی قدر وصفة ومکان تسلیم، ووجه الی صفة وأجل، ووجه الی اشارة وتعیین . اولها صلح علی دراهم وثانیها صلح علی تبرأ ووزنی أو کیلی مما لا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح علی کیلی او وزنی مما له حمل و مؤنة فیحتاج الی قدر وصفة وکذا الی مکان تسلیمه. ورابعها صلح علی ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح علی حیوان ولا یجوز الا بعینه ... (۱)

ترجمه: *پر مال باندی صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دی: دا ځکه چې که چیری په روپیو سوله وکړای شی نو په هغو کی د روپی ۱-نوعیت معلومول ۲- د روپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو ښتیه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ۵-داچی د کوم هیواد سکه ده. او که غله وی، د هغوی وزن او د هغی پیمانه معلومول، د هغی صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شی نو د هغوی گز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چې رخت دی، غالی دی گیلم دی او که نور څه په هغوی کی اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروری دی.*

ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چې په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳ م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یی د مال په بدله کی صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یی پر کینبودل چې زر او قیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کی ورکوی او که چیری دوی د اوقیه ؤ په بدله کی آسونه، ځغری او نور شیزونه ورکوی دوی ورځی له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شی، او که اسلامی حکومت په یمن کی د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ۵۱ مخ دلا هور چاپ ۱٤۱۷ هـ، ۱۹۹٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصرانیان به دیرش ځغری، دیرش جنګی آسونه او دیرش اوښان د عاریت په توګه داسلامی لښکر مشرته ورکوی. نوکه چیری د دوی له دغو امانتو ځغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنګ کی تلف شول داسلامی لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یی یا جنس او مثل ورکوی او یا به یی بیه ورکوی. [1] مطلب دا چی کله د مسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی دا ضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څوابهام له منځه لاړ شی او کوم اړخ ته د ماتولو پلمه پاتی نه شی.

دویم د ښځی او میړه ترمنځ سوله

د صلحی دویم ډول د زوجینو یعنی د میړه او میرمن ترمنځ سوله ده. او د صلحی په ډولونو کی دا سوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی دا چی میړه او میرمن د کورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پرته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی د ملیا د تیر حیثیت لری چی، له همدی کبله د دواړو ترمنځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی د یو بل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو د بل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو د دوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشی نو دوی ته پکار دی چی په خپله یی دوه په دوه سره ختم کړی او زیار او باسی چی ورڅخه زیات نه شی، مګر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی د دوی دواړو د مینی جوړه کړی جونګړه دا ختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم ټوک ۶۳۴-۶۵۳ مخونه دبیروت چاپ ۱۴۱۵هـ. ۱۹۹۴م. مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ۷۵۱هـ. فتوح البلدان ۷۶ مخ بیروت ۱۳۹۸-۱۹۷۸ علامه بلاذری متوفی ۲۷۹هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمایلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا.» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ویریده له میړه خپله دسرکشي یاد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندې هیڅ گناه نشته په دې کې چې دوی دواړه په خپل منځ کې صلح سره وکړي په یو ځیل صلح کولو سره ، او صلح کول ډیر غوره ده او حاضر کړای شوي دي نفسونه شومتیا ته او دزړو نو په منځ کې هرو مر بخیلي موجوده ده.*

اوکه تاسي نیکي او ښیگړه وکړي له خپلو ښځو سره او پرهیز ځانه ساتنه وکړي تاسي له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقیق سره الله تعالی ښه خبر داردي په هغه شي چې تاسي یې کوي.

تفسیر ، احکام او مسائل:

امام قرطبي متوفی ٦٧١ هـ په خپل تفسیر احکام القران کې او حافظ ابن کثیر متوفی ٧٧٤هـ په خپل تفسیر کې د پورتني مبارک آیت په تفسیر کې د ام المؤمنین عائشي رضی الله عنها متوفیه ٥٨هـ، ٦٨١م امیر المؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه شهید ٢٤هـ ٦٤٥م امیر المؤمنین علي بن أبي طالب رضی الله عنه شهید ٤٠هـ، ٦٦٣م تفسیرونه نقل کړي دي چې دهغو دري واړو خلاصه په لاندې ډول په لنډیز سره بیانولی شي:

په دغه مبارک آیت کې دهغو ښځو په باره کې دالله تعالی حکم دی چې اولاد یې نه کیږي یا یې میړه ښایسته وي او دابد موري وي یا یې میړه ځوان وي او دا زړه وي او میړه یې غواړي چې بله ځوانه، اولاد زیږونکې او ښایسته ښځه وکړي، مگر دا یې په لاره کې

۱- دنساء سورة ۱۲۸- آیت ٥ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندوي او غواړي چې طلاق ورکړي څولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چې: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پريږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کوروالـه اوجماع حق چې د نوي ميـر من په نسبت کم وي، يا لباس چې د نوي په پرتله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيري ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورڅخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتني قبولي نکړي نو دي ته به طلاق ورکړي ښځي ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کـهول له ويجاړ تيـا څخه وژغوري. ځکه چې دغه صلحه کـول د دواړو په گټـه دي، که څه هم ميـړه او ښځـه هر يو دخپلي گټي په حرص اولته کي وي. (١)

احکام او مسائل: له پورتني مبارک آيت څخه دصحابه کرامو د تفسير په رڼا کي مفسرينو او فقهاؤ دکورني نظام دزوجينو په باره کي دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

١- دويمه ښځه ان تر څلورمي پوري کول دميړه حق دي او دا حق اسلامي شريعت ورکړي دي، هيڅوک يي دممانعت حق نه لري.

٢- دبلي ښځي يا ښځوسره په وا ده کولو کي ميړه له لومړي ښځي ياپل چا څخه داجازت اخيستلو پابند نه دي، الله تعالی دا حق ورکړي دي.

٣- دبلي ښـځي د کولو په صورت کي پرميـړه باندي فرض دي چې د دوي ترمنځ عدالت قائم کړي اوټولو تـه مسـاوي ازدواجي حقوق ورکړي داسي نه وي چې دبلي ښځي په کولو سره لومړي ښځي ته شاکړي او حقوق يې تلف کړي، او که داسي وکړي ښځه حق لري چې دخلع غوښتنه ورڅخه وکړي أويا يې پوره حقوق

١- تفسير قرطبي دريم ټوک ٢٥٩-٢٦٠ مخونه، تفسير ابن کثير لومړی ټوک ٦٨٥-٦٨٦ مخونه درياض چاپ ١٤١٨هـ، ١٩٩٧م

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي.

٤- که میړه لومړی ښځه خامخا طلاقوي مګر ښځه نه غواړي چې مستقبل یې تباه شي او دې ته تیاره شي چې میړه ته خپل ځیني حقوق پرېږدي یاې کم کړي خو پدې شرط چې میړه طلاق ورنه کړي، نو میړه ته پکار دي چې ورسره قبوله یې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ویجاړولو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري. (۱)

د دریم ګړي صلحه: که چیرې میړه او ښځه ونه کړای شي چې خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سر غړونه خپل وروستي پړاو ته ورسیدلي وي، د میړه احترام نه کوي په نتیجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بیلتون رادرومي نو اسلامي کورني نظام د دوی د اختلافاتو د ختمولو او له ویجاړتیا څخه د کهول دژغورلو له پاره دا تجویز وړاندې کړې دی او الله تعالی حکم کړی دی چې یو دریم ګړی دې د ښځې له خپلوانو څخه او یو دې د میړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجینو ترمنځ دې منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چې الله تعالی فرمایلي دي:

«وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ اِصْلَاحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا خَبِيْرًا» (نساء سورت ۳۵-آیت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسې د میړه او میرمن په منځ کې له مخالفت څخه ویریږئ نو تاسې یو حکم دسړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړئ. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو تر منځ موافقت پیدا

۱- تفسیر جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډیزسره د لاهور چاپ ۱٤۰۰ هـ ۱۹۸۰ م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی بیشکه الله تعالی ښه عالم او خبر داردی دصلحه کوونکو پر مقاصدو او دصلحی په هلوځلو باندی.

تفسیر: تفسیر پوهانو د دغه مبارک آیت په تفسیر او د دغه تجویز په تفسیر او حکمت کی لیکلی دی:

په دغه مبارک آیت کی داسلامی امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دی چی که له تاسی سره اندیښنه وی چی میړه او میرمن خپل منځی مخالفت په خپله نه شی ختمولی نو تاسی ته پکار دی چی یو منصف او مصلح دمیړه له خپلوانو څخه او یو منصف دښځی له خپلوانو څخه مقرر کړی او دروغی جوړی له پاره یی میړه او میرمن ته ولیږی او دغه دواړه باید روغ نیتی، زړه سواند او سوله دوست وی. او الله تعالی دزوجینو په منځ کی دصلحی له پاره د دوی دواړو دخپلوانو انتخاب ځکه کړی دی چی یو خو دمیړه او میرمن نور حالات هم ورته معلوم وی اوبل دا چی له دوی څخه دخیرغوښتلو امید هم ډیر کاوه شی. دغه دواړه منصفان به دحالاتو پلټنه کوی او دواړه به په دی باندی پوهوی چی په صلحه کی د دوی ګټه ده. نو که چیری دغه دواړه منصفان دمیړه او میرمن په منځ کی دسولی په پروسه که مخلص وی نو الله تعالی به د دوی دصلحی دهلوځلو په نتیجه کی دمیړه او میرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولی. (۱)

دغه راز د امامیه شیعه مذهب نامتو امام علامه طبرسی په خپل تفسیر کی د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

ان خشیتم مخالفة وعداوة بین الزوجین و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لینظرا فیما بینهما . حتی یحکما بما فیه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چیری له تاسی سره ویره وی د میړه او میرمن ترمنځ د دښمنی او اختلاف، نو یو کس*

---

۱ - تفسیر ابن کثیرج اض ۳ ۰ ۶، تفسیر تفهیم القران ج اص ۳۵۱، تفسیر قرطبی پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډیز سره، معارف القران تفسیر دویم ټوک ٤۰٤ مخ .

۲ - تفسیر مجمع البیان ج ۲، ص ، ٤٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځې له خپلوانو څخه وټاکي څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعوا ملو څیړنه وکړي او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسې طریقه روغه جوړه او سوله وکړي چې د میړه او میرمن ګټه او سمون پکې وي.

دغه راز امام خمیني په خپل کتاب: زبدة الاحکام کې ویلي دي:

لو وقع نشوز من الزوجین بحیث خیف الشقاق بینهما و الجر امرهما الی الحاکم بعث حکمین، حکماً من جانب الزوج و حکماً من جانب الزوجة للاصلاح، فیسعیان فی امرهما، فکلما استقر علیه رأیهما و حکما به نفذ علی الزوجین، و یلزم علیهما الرضا به بشرط کونه سائغا، نعم لو اجتمعا علی التفریق لیس لهما ذالک الااذا شرطا علیهما حین بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقا، ولا یکون التفریق الأ بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیرې د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شي پداسې ډول چې د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وي، او د دواړو د خپل منځي اختلاف قضیه تر حاکم پورې ورسیږي، نو حاکم ته پکار دي چې دوه سوله کوونکي د سولې له پاره ورته ولیږي چې یو یې د میړه له پلوه وي او بل یې د میرمن له پلوه وي، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسي. او کله چې دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځې او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندې یې منل لازم دي او پرې نافذ یږي پدې شرط چې معقول وي هو، که چیرې دغه دواړه منځه ګړي د میړه او ښځې په بیلتون سره متفق شول نو د دې صلاحیت دوی نه لري مګر په دهغه صورت کې چې پر میړه او میرمن یې شرط کړي وي او هغوی دواړو، د دې فیصلې واک ورکړي وي، پداسې ډول چې که د منځه ګړو خو ښه شوه سره پخولا دي کړي او که یې لازمه وګڼله سره جلا دي کړي. او بیلتون نه راځي مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږي چې شرطونه یې موجود وي.

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمیني، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضيانو ، د الله تعالی د تحکيم د پورتني امر په حکمت کې او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کې ويلي دي.

د تحکيم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د ميړه او ميرمن د جوړښت په باره کې دی مگر

• دصلحي دغه حکم يوازې په کورني نظام پورې محدود نه دی بلکې د اسلامي ټولنې دنورو اختلافاتو د هوارولو له پاره هم گټور دی او بيا خاص په هغو موضوعاتو کې چې اختلاف کوونکي خپلوان وي ، داځکه چې په قضائي او عدالتي پريکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړې ، شخړې او اختلافات پای ته رسيږي مگر د متخاصمينو په زړونو کې له يوبل څخه د کرکې او نفرت جراثيم او مکرو بونه پريږدي چې په راتلونکې کې د خوراناوړو پيښو د تبارز لامل او عوامل گرځيږي ، پداسې حال کې چې په خپل منځي صلحې سره هم د سم لاسي اختلافاتو داور لمبې مړې کيږي او هم په راتلونکې کې داحتمالي فتنې او فساد د رامنځته کيدو امکانات ختموي ،خپل منځي مينه ، محبت او ايثار ايجادوي.

له همدې کبله د يو ولسمي هجري پيړی د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدين طرابلسي په خپل کتاب معين الحکام کې ويلي دي اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضی الله د خپل خلافت ټولو قاضيانو ته يو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړی وچې په هغه کې يې قاضيانو ته داسې حکم کړی ؤ :

«رُدُّ وا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَإنَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِثُ الضَغَائِنَ.» [١]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فيصلې دهغو اصلاح کوونکو خپلوانو ته او سپارۍ ځکه چې قضائي فيصلې دمتخاصمينو په زړونو کې کينې او عداوتونه توريث او پيدا کوي.*

---

١ - معين الحکام ص ١٢٣ د کويتي چاپ ، دچاپ تاريخ ١٣٩٣هـ ،١٩٧٣م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یو څوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شي او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یادګناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نوپرده باندی هیڅ ګناه نشته په تحقیق سره الله تعالی ښنوونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ١٤٠٦هـ، ١٩٨٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الا زهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وصیت کې د اختلاف په صورت کې د شیعهؤ په مذهب کې هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چې د پورتنې مبارک آیت په تفسیر کې علامه طبرسي په خپل تفسیر مجمع البیان کې د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چې د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کې یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دې نوموړې تفسیرته مراجعه وکړای شي. (۱)

دریم مستحب وصیت دی: او دا دمړه شوي دهغو خپلوانو په باره کې وصیت دی چې په شریعت کې یې د میراث برخې تاکلې شوې نه دي.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لري. یو دا چې دهغو وارثانو په اجازه سره وي چې په قران کریم کې د میراث برخې تاکلې شوې دي. ځکه چې دهغوی له اجازې څخه پرته وصیت کول ورته روانه دي لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.» (۲)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: وصیت کوونکي ته وصیت کول روانه دي مګر دا چې دوارثانو په خوښه او مشوره او رضامندۍ سره وي،*

دویم شرط یې دادی چې دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وي او هغه داسې چې دځینې وارثانو له پاره وصیت وکړي او ځینې محروم کړي، او یا دا چې دخپل ټول مال له یوې برخې څخه په زیات مال وصیت وکړي. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره ګناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطني څلورم ټوک ۹۷مخ د ملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَبِّی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الوَصِیَّةِ مِنْ الکَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

***ترجمه:** له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبی صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایې سره ظلم کول له کبائرو گناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکی داسې وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او تر منځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسې چې وصیت کوونکی له کړی ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکی شرعي حق دي. (۲)

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادی چې دوه کسان یا څو کسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پر بل باندې د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سریې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسې نور. نو پدې کې د اسلامي شریعت د جزا قانون دادی چې زخمونه قصاص دي. یعنې د ټپي کوونکی به هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړی دی لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

---

۱ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦۳۹، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ۳۷۰هـ

۲ - تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړی وموږ پردوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترګه دی ړنده شی د ړندی کړی سترګی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغوڅی کړی پوزی کی، او غوږ دی پری کړای شی د پری کړی غوږ په بدل کی او غاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنی دی پدغی عفوی سره له ګناه څخه پاکیږی.*

تفسير: مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کی لیکلی دی: که څه هم دغه حکم په موسوی شریعت کی و مګر په محمدی شریعت کی هم همدغه حکم دی. (۱)

قرآن کریم د پرهارونو په باره کی دوه تجویزونه وړاندی کړی دی چی یو قصاص اوبل عفوه ده، دریم تجویز نبوی احادیثو چی د شریعت دویمه سرچینه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغه داسی چی د پرهار ژلي او زخمي کوونکي ترمنځ په دیت او ملهماني ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شي. لکه چی امام ضحاک شیباني ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمةالله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کی ټول هغه نبوی فیصلی جمع کړی دی او ټول هغه احادیث یی روایت کړی دی چی د پرهارونو دصلحی په باره کی ورڅخه مروی دی چی دنمونی په توګه دصلحی یوه فیصله یی زه دلته وړاندی کوم:

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِهِ فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: اَلْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ هؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ أَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.»[۱]

ترجمه: له عروة ابن الزبیر او هغه له خپلې ترورې ام المؤمنین عایشې رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حذیفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه د زکات غونډولو پر ماموریت ولیږه. د زکات ورکوونکو له جملې څخه د بنولیث د قبیلې یو سړی د زکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه یې وواهه او ټپي یې کړ. پرهار ژلی او د هغه خپلوان نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته وویل: ای د الله رسوله مونږ د خپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: له قصاص اخیستلو څخه تیرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مگر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله علیه وسلم د تاوان په مقدار کې زیاتوالی ورته وکړ او ورته ویې فرمایل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخیستلو رضامند شول،

۱ - کتاب الدیات باب الامام یصالح عما یجب علی عامله من قصاص ۵۶ مخ مصنف امام ضحاک شیبانی. د کراچی چاپ، د چاپ تاریخ ۱٤۰۷هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.

له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریریې ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ما ته راغلی او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه د صلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟

هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پرهغوی باندی یې د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امروکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او د صلحی گټی یې ورته بیان کړی او بیا یې ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښو دو څخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان د رکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقو کی صلحه کول

د سولی پنځم ډول په مالی حقوقو کی د متخاصمینو یعنی مخالفینو تر منځ صلحه کول دی. او د صلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی د مسلمانانو تر منځ نه یوازی داچی مشروع او روا ده بلکی ضروری ده. څو د مسلمانانو تر منځ وروری، امن او مینه پر دښمنی بدله نه شی اُود حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداو تو نه او شخړی و ده ونه مومی.

په مالی حقوقو کی صلحه دا معنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې نورو کې اختلاف راشي، يو يې غوښتنه کوي او بل يې نه ورکوي يا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکې يې دعوه کوي. بيا منځه ګړي مصلحين ددوی ترمنځ دصلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پيل کړي.

ډولونه: داسلامي امت فقها ؤويلي دی: په مالي حقوقو کې صلحه په درې ډوله ده:

لومړی ډول: داسې صحله چې له اقرار سره وي.

دويم ډول: داسې صلحه چې له سکوت يعنې چوپتيا سره وي.

دريم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ويلي يې دي:

الصلح على ثلاثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په درې ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح او له انکار سره صلح او بيا يې دصلحې دد غو درې واړو ډولونو دهر يو بيلا بيل تعريف کړی دی او داسې يې ويلي دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې يو سړی پر بل باندې دخپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پرې وکړي مګر په ادا ء کولو کې يې وروسته وراندې کيږي. بيا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسې ډول چې دعوه کوونکې له خپل ځينې حق څخه اومدعی عليه پر باقي پاتې حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه يې هم د مصلحينو له فيصلې سره سم اداأ کړي. يا ددواړو ترمنځ داسې صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي دمثال په ډول: نغدې روپۍ يې پور ورکړي وي او پور وړې روپۍ نه لري په عوض کې يې ځاروئ، کور يا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې يو شخص پر بل باندې دحق دعوه وکړي مګر مدعی عليه چورلټ انکار وکړي او ورته ووايي چې ستا پر ما باندې هيڅ حق نشته. دعوه کوونکې ورته ووايي چې يا به مې حق راکوي او يا به قسم کوي. بيا دواړه داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلحي ته غاړ کيږدي چي پور وړی له قسم څخه وژغورل شي او د حق د څښتن تول حق ضائع نه شي خو شرط پکي دادي چي د مدعي به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

۳- صلح مع سکوت: دا ډول صلحه داسي صلحه ده چي يو شخص پر بل باندي د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتي شي، پداسي ډول چي د مدعي پر حق باندي نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بيا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شي، څو خبره جنگ او قتل ته ونه ريسيږی.

حکم: د اسلامي امت د جمهور و فقهاؤ په نزد، د حقوقي صلحي دغه دري واړه ډولونه روادي او په اسلامي شريعت کي ستايلي شوي دي څو د ذات البيني شخړو او منازعاتو مخه ونيولی شي.[1] دغه د حقوقي صلحي دري واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړی دي چي زه يې د نمونې په توگه دلته يوه پريکړه او صلحه د موضوع د مشروعيت په ثبوت کي وړاندي کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيِّ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَّى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»[2]

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دی چي د ده پر*

١ - هدايه ٤ ټوک ٢٢٩ مخ د ډيلي چاپ د چاپ تاريخ ١٢٩٨ هـ
- فيض الباری ٣ ټوک ٣٩٦ دلاهور چاپ د چاپ تاريخ ١٣٥٧ هـ ١٩٣٨ م
- الفقه الاسلامي وأدلته ٥ ټوک ٢٩٥ - ٢٩٧ دبيروت چاپ دار الفکر
- فتاوی النوازل ٣٢٨ مخ دکويټي چاپ ١٤٠٥ هـ ١٩٨٥ مصنف ابوليث سمرقندي متوفی ٣٧٣ هـ
٢ - صحيح بخاري څلورم ټوک ٦١٧ مخ کتاب الصلح دملتان چاپ ١٤١٥ هـ ١٩٩٥ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندي پوروؤ چي نيتيه يي پوره شوي وه ، نو په نبوي جومات کي د دواړو ليده کاته سره وشو ، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت .
هغه ورته وويل: اوس يي نه لرم د ربه يي کړم. حضرت کعب ورته وويل: همدا نن او همدا اوس به يي راکوی. پدی کی دواړو نا ندری سره وهلی او زوريي اوچت شو نبی کريم صلی الله عليه د دوی شخړه واوريده اوورته راووت پو ښتنه يي ورڅخه وکړه له تحقيق څخه وروسته يي د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسي ډول چي کعب بن مالک (ض) ته يي وفرمايل: د خپل پور نيمايي برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بيا يي ابن ابی حدرد ته وويل: قرض يي همدا اوس ادا کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.
تشريح: امام ابن حجر عسقلانی رحمة الله عليه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری د صحيح بخاری په شرح کی د دغه حديث په تشريح کی ويلی دی: دغه مبارک حديث امام بخاری دری ځلی په خپل صحيح کی روايت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدرد باندی د حضرت کعب بن مالک دوه اوقيه پوروؤ اويوه اوقيه څلويښت درهمه دی چی دوه اوقيه اتيا درهمه کيږی. نبی کريم صلی الله عليه وسلم د دواړو صلحه په نيمايي پورور کولو وکړه چی څلويښت درهمه کيږی او پاتی څلويښت درهمه يي پری معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله عليه د دغه ډول صلحی په هکله ليکلی دی:
«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شيئاً قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانير او عن دنانير بدراهم جاز و اشترط القبض.» (۱)
ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چی که چيری د پور له ښتن سره پردی*

---
۱ - فتح الباری ۵ ټوک ۲۳۷ مخ دبيروت چاپ ۲ ۱٤۰۲ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې صلحه وشي چې پوروړی به په نغد پورکی له ورکړ یو روپیو څخه کمې ورکوي نو داډول سوله کول روادي پدې شرط چې د پور ورکولو نیټه پوره شوې نه وي او که دقرض ادا ء کولو نیټه پوره شوې یا تیره شوې نه وي نو بیا يې کمول روانه دي: بلکې پوره به يې ورکوي. هو که له قبض څخه وروسته د پورڅښتن یو څه بیرته ورکوي بیا نو پروانه لري او داسې کول احسان دي.

دغه راز که چیری د پورد ادا ء کولو نیټه پوره شوې وي اوله پوروړي سره هماغه سکه په لاس کې نه وي چې پورکړې يې وي او ددواړو صلحه پردې باندې وکړای شي چې د درهمو پرځای دهغوی په انډول دسروزرو دینار ورکړي یا دسروزرو د دینارونو پر ځای دسپینو زرو درهم ورکړي، یا هره چلیدونکې سیکه پر بله هغه سکه بدله کړي چې دواړه پدغه هیواد کې معمول وي او چلیږي نو داسې صلحه کول هم روادي. خوشرط پکې دا دي چې سم لاسي به قبض کولې شي او نیټه به پکې نه وي.

مطلب دا چې په دواړو سورتونو کې چې ذکر شو قبض او سم لاسي ادا ء اودنیټې پوره والي په دغه ډول صلحه کې شرط کړې شوې دي.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالي امورو کې سوله روا ګڼلې ده لکه چې امام خمیني په مالي امورو کې د سولې په باره کې ویلي دي:

«انما يصح الصلح على الحقوق القابلة للنقل والا سقاط كما أنه انما يصح من البالغ العاقل القاصد المختار.» (۱)

ترجمه: *په تحقیق سره په داسې حقوقو کې صلح صحیح کیږي چې د لیږدولو او پرېښودلو جوګه وي، او په اموالو کې سوله د داسې چا صحیح کیږي چې هوښیار وي، او په خپله خوښه او رضامندي سوله کوونکې وي او په خپله اراده سوله کوي. او متشرع حاکم هم سوله کوونکې په خپلو اموالو کې له تصرف کولو څخه منعه کړې نه وي.*

۱- فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګردوډولونو کې زيا ته ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکې مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې سارې دي. له همدې أمله الله تعالی په قرآن کريم کې په خصوصيت أوځانګړتيا سره مسلمانانو ته د خپل منځي جنګونو د سم لاسي بند ولو د سولې حکم کړی دی او داسې يې فرمايلي دي:

«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (دحجرات سورت ۹- ۱۰- اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چیرې د مؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ او جګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو اې نورو مؤمنانو! تاسې د هغو دواړو په خپل منځي جنګ کې د ښکيلو ډلو ترمنځ هغوی ته په نصيحت کولو سره او د الله تعالی حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيري وکړيوې جنګ کوونکې ډلې پر هغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کېښوده، او حکم د الله تعالی او رسول الله ته غاړه کې نږدې او سوله قبوله نه کړي. نو اې مؤمنانو تاسې ټول د مظلومې ډلې په ملا تړکې له هغې ډلې سره جنګ وکړي چې تجاوز او تيرې کوونکې وي پر کمزوري او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوی بېرته د الله تعالی حکم ته راوګرځيږي او غاړه ورته کېږدي.*

نو که چيرې تيري کوونکې او سرغړوونکې جنګيالۍ ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيري

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه او دالله تعالی حکم ته یې غاړه کېښوده نو تاسي د دوی په منځ کی روغه اوسوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقیق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مینه او دوستی کوی، بیشکه چی ټول مؤمنان په دین کی سره ورونه دی نو پس ای مصلحینو تاسی ددوی په منځ کی سوله او جوړښت وکړی. ځکه چی دوی دواړه ستاسی هم په دین کی ورونه دی، او د دوی دواړو تر منځ داسی سوله وکړی چی تل ترتله وی، اوای مصلحینو تاسی له الله تعالی څخه دصلحی کولو په دوران کی وویرېږئ، د دی له پاره چی پر تاسی باندی رحمت وکړی شی دالله تعالی له پلوه او دهمیش له پاره ستاسی ترمنځ دجنګ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسیر: تفسیر پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ دپورتنیو مبارکو دوه ایاتونو زیات طولانی تفسیرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنګونو په باره کی یې له پورتنیو ایاتونو څخه ډیر دجنګی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چی دغه دواړه ایاتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوار ولو او جنګونو دله منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چی دهغو ټولو په تفصیل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دادی زه یې په څلورو عنوانونو کی خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دویم: دهغوی احکام او مسائل دریم دصلحی مراتب، څلورم د مصلحینو مسئولیتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګیالیو ډولونه:

که چیری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کی د یو بل خلاف جنګیږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چی په لاندی ډول بیان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچی دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کی په جنګ اخته شی او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعیت وی یا یوه رعیت وی او بله نه وی، یا یې دواړه رعیت نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: که چیری دواړه ډلی دامام المسلمین رعیت وی نو پرامیر باندی لازم دی چی د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړی او له شرعی حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کی فیصله وکړی. نو که دواړه داسلامی حکومت اوربند او فیصله و منی ښه و ترښه او که نه په زور دی جنګ پری بند کړی. مګر که یوه جنګیالی ډله یې ومنی او بله یې نه منی نو پرامام باندی لازم دی چی ورسره وجنګیږی او فتنه یې ختم کړی. اوله دی امله چی سرغړوونکی ډلی داسلامی حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړی ده او جنګ یې ورسره کړی دی دیاغی ډلی حکم پری کولی شی او دبغاوت هغه احکام پری جاری کولی شی چی په فقهی کتابونوکی دیاغیانو په باره کی بیان شوی دی.[١]

دویم ډول: دمسلمانانو د دولویوډلو تر منځ جنګ کول یاد دوه مسلمانو حکومتونو تر منځ نښته او جنګیدل دی او د دواړو جنګ دمادیاتو او دنیاله پاره وی او یوه خوایې هم د آخرت په خاطرنه وی.

حکم: د دغه ډول جنګ په هکله شرعی حکم دادی چی دغه ډول جنګ دفتنی جنګ دی. او مسلمانانو ته پکار دی چی له دغه ډول جنګ څخه په بشپړه توګه ډډه وکړی او د یوی خواپلوی هم ونه کړی او دواړو ډلوته نصیحت وکړی چی له الله تعالی څخه وویریږی او جنګ بندکړی. - ځکه چی دغه ډول جنګ هغه جنګ دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنګ دجنګیالیو په باره کی ویلی دی:

«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی او وژلی شوی دواړه دوزخیان دی.»

دریم ډول: دمؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنګ دادی چی د دواړه جنګ کوونکو ډلو له جملی څخه یوه ډله پرحق باندی او دویمه پر باطله وی، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نه ږدی او جنګ ته دوام ورکوی.

١- تفسیر بیان القرآن ٩٩٥ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنااشرف علی تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: په دغـه صـورت کې پـر مـؤمنانو واجب دي چې دهغې ډلې پلوي وکـړي چې پـر حق باندې وي او ترهغه پوري دنافرمانۍ ډلې په خلاف وجنګيږي چې يا په بشپړه توګه وځپل شي او يا حق او سولې ته تسليم شي. (١)

٢- د شيعه مذهب تفسير پوهانو هم ويلي دي: چې د دو جنګياليو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول بايد په عدل او انصاف سره وکړای شي، پداسې ډول چې د دواړو جنګياليو ډلو ترمنځ د خپلوۍ او دوستۍ له په نظر کې نيولو څخه پرته وکولی شي ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وويلی شي. لکه چې علامه طبرسي په خپل تفسير کې د دغو مبارکو آياتونو په تفسير کې په تفصيل سره بحث کړی دی چې د نمونې په ډول يې د تفسير ځينې برخه دلته وړاندې کولی شي:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا» اي فريقان من المؤمنين قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** حتى يصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى»** بأن تطلب ما لا يجوز لها و تقاتل أخرى ظالمة لها متعدية عليها **«فَقَاتِلُوا الَّتِى تَبْغِى»** لأنها هى الظالمة المتعدية دون الأخرى **«حَتّٰى تَفِئَ اِلٰى اَمْرِاللّٰهِ»** اى حتى ترجع الى طاعة اللّه و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** اى رجعت و تابت و اقلعت و انابت الى طاعة اللّه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** اى بينها و بين الطائفة التى هى على الايمان «بالعدل» اى بالقسط حتى يكونو اسواء ولا يكون من احداهما على الأخرى جور ولا شطط فيما يتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوْا»** اى اعدلوا **«اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلين الذين يعدلون فيما يكون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فى الدين يلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** اى بين كل

١- تفسير سراج المنير ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربيني متوفى ٩٧٧ هـ دبيروت چاپ دچاپ تاريخ ١٢٨٥ هـ تفسير ماوردي ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام وردي متوفى ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُواللّٰهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ» اى لكى ترحموا.»(١)

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند څخه وروسته او هغه څه ور څخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلې باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله را وګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پر بلی باندی تیری او په هغو څیزونو کی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ور څخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی.

«انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پر بل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونیو ترمنځ چي سره جنګیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم څخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی څخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

١- تفسیر مجمع البیان ج ٥، ص ١٣٣-١٣٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم ډول: که چیري د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وي چې دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وي دفقهاؤ په اصطلاح کې همدغو ته یا غي ویل کیږي. نو که چیري دغه یاغي ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعي دلیل ونه لري او صرف دفساد او فتنې له پاره یې د اسلامي شرعي حکومت په خلاف جنګ او بغاوت پیل کړی وي. نو پرمؤمنانو باندې لازم دي چې داسلامي حکومت ملاتړو کړي او دګر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامي حکومت جنګ کول روا دي.

حکم: دغه ډله شرعي یاغیان دي. مګر دهغوی په خلاف دجنګ له پیل کولو څخه دمخه داسلامي حکومت مشرته پکار دي چې لومړی دعوت ورکړي چې له بغاوت څخه تو به وباسي او داسلامي حکومت اطاعت بیرته قبول کړي. نو که یې دعوت قبول کړ ښه ترښه او که یې قبول نه کړنو داسلامي حکومت امیرته رواده چې دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړ د هغو په خلاف جنګ وکړي. خو شرط پکې دادی چې حکومت به ترهغه پوري جنګ نه پرې کوي چې یاغي ډلې دحکومت په خلاف جنګ پیل کړی نه وي څو دغه پړه هم پر هغوی باندې پریوځي. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغي ډلې له ظاهري حالت څخه داسې معلومیږي چې دبغاوت کوونکې ډلې وګړي ظالمان او فاسقان وي پداسې حال کې چې حکومت عادل وي، اوله بغاوت کوونکې ډلې سره دحکومت په خلاف کوم شرعي دلیل هم نه وي.

حکم: د دغې ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندې واجب دي چې دحکومت ملاتړ وکړي او

۱- هدایه دویم ټوک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویټی چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفي متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت ته د دغی یاغی فاسقی او ظالمی ډلی دځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روادی خوشرط پکی دادی چی حکومت به د جنګ پیل نه کوی. مفسرینو او فقهاؤ ویلی دی چی که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت دباقی پاتی کیدوله پاره دمفسد ینو په خلاف جنګیدل روادی ځکه چی د ده په ذریعه دمسلمانانو دمملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول : شپږمه ډله دحکومت په خلاف داسی بغاوت کوونکی جنګیالی ډله ده چی دخپل بغاوت دمشروعیت له پاره شرعی دلیل بیان کړی مگر دهغه تأویل او تفسیر غلط کوی چی شرعاً باطل وی لکه چی خوارجو په (۳۷ هـ ۶۵۳م کال) کی دامیرالمومنین علی رضی الله عنه دحکومت په خلاف کړی ؤ، او دخپل بغاوت دمشروعیت له پاره یې دقرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ یَحْکُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ایت وړاندی کړی ؤ. »[1]

حکم: په دی صورت کی هم مسلمان حکومت ته روادی چی دهغوی په خلاف جنګ وکړی، برابره خبره ده که دمسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول حکومت سره د یاغیانو په ځپلو کی جنګی ملاتړ وکړی.

اووم ډول : اووم داسی یوه ډله چی دعادل حکومت په خلاف جنګ ته ملاوتړی او بغاوت ورڅخه وکړی چی دهغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه دحکومت واگی په لاس کی نیولی وی، او دهغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً رواهم وی. مگر یاغی ډله یې نسکورول غواړی.

حکم: په دغه صورت کی هم د یاغیانو دختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روادی. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعی دلیل وی او که نه وی. او پر مسلمانانو

۱- الکامل فی التاریخ دویم توک ۳۹۳ مخ دبیروت چاپ ۱۴۰۸هـ- ۱۹۸۹م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ۶۳۰هـ ۱۲۵۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغې ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمةالله علیه (متوفی ۲۰٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمةالله (متوفی ۱۷۹هـ ۸۱۲م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(۱)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پرمؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړ وکړی او د یاغیانو په ځپلوکی په جنگ کی برخه ورسره واخلی او دامنیت په قائمولوکی مددور سره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»(۲)

اتم ډول: اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یو ظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. په داسی حال کی چی پاڅون کوونکی د عدالت او حدود الله د اقامت او د حقوق الله او حقوق العباد د احیاء له پاره پاڅون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرگند یږی

۱- کتاب الام څلورم ټوک پ ۱۳۵ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ۱٤۰۲ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤۰۷ مخ.

۲- تبصرة المتعلمین ص ۸۱۰، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ۱۳٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوریې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغې ډلې په هکله ویلي دي: چي مؤمنانو مصلحینو ته پکار دي چي د دوی او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسې ډول چي حکومت ته وواییې چي دپاڅون کوونکو غوښتنې ومنې ځان اصلاح کړي او اسلامي شریعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چي دپاڅون کوونکي ډلې مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهادکې ورسره ګډون وکړي.(١)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو او اهل حدیثو دا حکم کړی دی چي دوی هم یاغیان دي او دحکومت په خلاف یې پاڅون ناروادی. ځکه یوځل چي دیوامیر امارت قائم شوی وي، په مملکت کې یې امن راوستلی وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندې چلیږي دهغه په خلاف قیام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طریقه یې حکومت نیولی وي مګر دا چي دغه حاکم دډاګیز کفر مرتکب شي.(٢)

مګر دفقهاؤ اکثریت ویلي دي چي: دغه ډول پاڅون کوونکي یاغیان نه دي او د دوی قیام حق دی او نورمؤمنان باید د دوی ملاتړ وکړي لکه چي امام ابوحنیفه رحمةالله علیه کله چي زید بن علي بن حسین رضی الله عنه په ١٢١ هـ ٧٤٤م کې داموي خلیفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صیب و فرمایل:

«دجهادله پاره دزید دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی.»(٣)

١- تفسیر معارف القران ٨ ټو ١١٢ مخ

٢- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدیر پنځم ټوک ٣٣٧، کتاب السیر باب البغاة.

٣- ابو حنیفه حیاته وعصره ارا ءه وفقهه ص ٦٣ مصنف شیخ ابوزهره. المناقب لموړی ټوک ٥٥ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی په جهاد کی ورسره برخه نه اخلې
امام صیب په ځواب کی ورته وویل: زه د خلکو دهغو امانتونو له امله پاتی یم چی له ماسره یې کینبودلی دی. خومالی مرسته به هرومرو ورسره کوم.
• او بیا یې لس زره درهمه مالی مرسته ورته ولیږله او استازی فضیل بن زبیر ته یې وویل: امام زید بن علی ته زما عذر وړاندې او بیان کړه.
او ځینی تاریخ پوهانو لیکلی دی: کله چی امام ابو حنیفه رحمه الله د حضرت زید بن علی د پاڅون په هکله وویل چی:
خروجه یضاهی خروج رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر.
او پوښتونکی ورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی نه ملگری کیږی امام صیب په ځواب کی ورته وویل:
«لو علمت ان الناس لایخذلونه ویقومون معه قیام صدق لکنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه.»(١)
یعنی که زه پوهیدلای چی وگړی به دی نه شرمنده کوی او له ده سره په صداقت سره دریږی نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده دمخالفینو په مقابل کی به می جهاد کړی وای.
په هر صورت دڅلور سوه ملیونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنیفه رح که په وسله وال جهاد کی له امام زین العابدین زید بن علی.» سره گډون نه وکړی مگر مالی مرسته یې ورسره کړی وه او نور وگړی د ده په دعوت ورسره ملگری شوی وو او بیعت یې ورسره کړی و.
دغه راز کله چی په ١٤٥هـ ٧٦٨م کی محمد نفس زکیه دعباسیانو د دویم خلیفه ابو جعفر منصور عباسی په خلاف پاڅون وکړ او په مدینه منوره کی یې دعباسیانو دحکومت په

---

١ – روض النفیر ٢٦٠ مخ امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن گیلان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف دجهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولوفتوی جاری کړه او خلکو ته یې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړي.

خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړو کی خواوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زوربیعت اخیستلی دی او د مجبور وګړی بیعت نه صحیح کیږی. هماغه وچې د مدینې منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کی د محمد نفس زکیه ورور ابراهیم نفس مرضیه دورورله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالی مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف یې د هغه د جهاد تائید وکړ تر دی چې دغه دواړه ورونه او د هغوی په سلګونو پلویان په ١٤٥ (هـ ٧٦٨م کال) کی د عباسی خلافت د واکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (١)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعی ویلی دی:

«کان ابو حنیفة یجهر بالکلام ایام ابراهیم جهاراً شدیداً.» (٢)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمةالله علیهما او د اسلامی امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسی پاڅون ته بغاوت نه دی ویلی چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکورولو او پرځای باندی یی د سوچه اسلامی نظام د راوستلو، د أمن او

١- البدایه والنهایه لسم ټوک ٨٤ مخ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ٣٧ مخ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ١٩٧، تاریخ بغداد ١٣ ټوک ٣٤٦ مخ، تاریخ ابن عساکر ج ٢ ص ٢٥٥ .

٢- روض النفیر لومړی ټوک ٣٠٠ مخ د امام یافعی تصنیف، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ص ٣٠٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

حـدود الله د پلي كـولو په تكل پاڅـون كـړي وي. بلكې داحق پاڅـون او جـهـاد دي او پرمؤمنانو يې ملاتړ فرض دي.

بغاوت هغه ته ويل كيږي چې داسلامي حكومت ديو عادل، متقي او متشرع حاكم په خلاف دمفسدينو او فاسقانو له پلوه دعادل، پاچا او اسلامي نظام دنسكورولو له پاره وي. پر مسلمانانو باندي فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام دښمنه بغاوت دختمولو له پاره دحكومت ملاتړ او ملگرتيا وكړي.

احكام او مسائل

مفسرينو او فقهاؤ د دغو مباركو اياتونو په تفسير كې د ياغيانو په باره كې يو شمير فقهي او شرعي مسائل بيان كړي دي چې لنډيزيې په لاندي ډول وړاندي كولى شي:

الف: دياغيانو دځپلو له پاره له عادل حكومت سره په جهاد كې گډون كول فرض كفائي دي. كه يو شمير خلكو گډون پكې وكړله ټول أمت څخه بس والي كوي.[1]

ب: ياغيان مسلمانان دي په بغاوت سره نه كافريږي.

ج: لومړى به دعوت وركولى شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نوكه يې ومنله ښه وترښه اوكه يې ونه منله جنگ به ورسره كولى شي خو په جنگ كې به حكومت دغه لاندي شرعي احكام او مسائل په نظر كې نيسي:

لومړى: حكومت به دجنگ پيل نه كوي. يعنى ترڅو چې ياغيانو جنگ پيل كړى نه وي حكومت به يې ابتداء نه كوي.

---

١ - فتاوى فتح القدير پنځم ټوك ٣٣٤ دبيروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفى ٨٦١هـ ١٤٨٤م
تفسير مدارك پنځم ټوك ٦٩ مخ دلاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفى ٧٠١هـ ١٣٢٤م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: له جنگ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دی.

دریم: جنګی بندیان به یې نه وژنی.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شی او نه به یې ولجه کوی.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځی کولی نه شی.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کی له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستی او کومک غوښتنه به نه کوی.

اووم: د هغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوی.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوی. یعنی اور به ورته نه اچوی.

نهم: ونی به یې نه قطع کوی او نه به یې له بیخ څخه وهی.

لسم: که په جنګ کی یاغیان قتل کړای شی نو په دار ځوړند کول یې حرام دی. د تشهیر په خاطر. د غه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دی.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندی د اوبو او ارتزاقی مواد و بندول روادی پر دی شرط چی ښځی او کوچنیان یې ورسره نه وی.

دوولسم: له جنګ څخه تښتیدونکی یاغیان او ماتی خوړلی به تعقیبولی نه شی.

دیارلسم: د یاغیانو ښځی. خویندی میندی اولونه به نه قتل کولی شی نه به وهلی شی نه به بندی کولی شی که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړی پیغورونه ورکړی او ستغی سپوری هم ورته وو ایې.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولی وی نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوی.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کی د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شی نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روانه دي.

شپاړسم: کله چې یاغیان تسلیم شي نو که په جنګ کې یې د حکومت وګړي وژلي وي یا یې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ورڅخه اخیستلی شي او نه کومه بله سزا ور کولی شي. (۱)

علامه الوسي حنفي (متوفی ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسیر ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسیر کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته فرمایلي یې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هذهِ الأُمَّةِ؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ اَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد دمور زویه: ایا ته پوهیږې دهغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وویل: الله او دهغه رسول ښه پوهیږي. ویې فرمایل: په یاغي کې دالله حکم دادی چې ټپي به یې نه تعذیبوي، بندي به یې نه شي وژلی، تښتیدونکي یې تعقیبولی نه شي او مال یې تقسیمولی نه شي.*

اوولسم: کوم یاغیان چې په جنګ کې ونیول شي تر هغه پوري به یې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښیمانتیا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به دا ژمنه ورڅخه واخلي چې بیا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شیعه مذهب فقهاو، ویلي دي:

یاغیان پر دوه ډوله دي: یو هغه چې «ذی فئه» وي، یعنی منظم او تنظیم ولري او د

۱ - فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷ مخ، کتاب السیر باب البغاة، ألفقه علی المذاهب الأربعة پنځم ټوک ۴۱۷ - ۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، دبیروت چاپ.

۲ - تفسیر روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسیر قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګیالیو په منظمه توګه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلې شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولی شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلی شي.

دویم ډول «غیر ذي فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو ددې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلی یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولې شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روانه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړې وي او که په نامشروعو لاروکې یې لګولي وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندۍ ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت دوی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې دهغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

۱- فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملي - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پرېږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړ نه وی نو اسلامی حکومت حق لری چی د هغوی فیصلی منسوخی کړی.

نویشتم: په اسلامی محاکمو کی د یاغیانو شهادت قبلولی نه شی ځکه چی هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنگ کړی دی، چی په اسلامی شریعت کی فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کی نامنظور دی. امام محمد رحمة الله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنگ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شی او که جنگیدلی وی نو بیا نه شی قبلولی.(۱)

دوهم ټوک

دصلحی احکام

تفسیر پوهانو د سولی مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتونو په تفسیر کی په زیات تفصیل سره بیان کړی دی چی زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ١٢٢٩ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کی چی په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلی دی:

د صلحی شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو ترمنځ وی ځکه خو الله تعالی فاصلحوا بینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوا بین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسی د ورونو ترمنځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دا دی چی که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

۱- تفسیر جصاص دریم ټوک ٤٠٣-٤٠٤ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ٣٧٠ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ٣٣٧-٣٣٨ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو ترمنځ وی سوله يې په منځ کې وکړئ.

دغه راز وروڼه عام دي که سکني وروڼه وي، يعنې له يو مور او پلار څخه وي او که ديني وروڼه وي په منځ کې يې سوله وکړئ.

دغه راز د جنګ کليمه هم عامه ده که وهل ټکول يې سره کړي وي، که يو بل ته په مورچل کې سره ناست وي او که سوک څپېړه يې سره کړي وي يا يې ناندرې سره وهلي وي او يو بل ته يې ستغې سپورې سره کړي وي او بيا سره مرور او يو له بل څخه خفه او مانيجن وي نو تاسې يې په منځ کې سوله وکړئ. (۱)

ب: که سوله کوونکي دځواک او قدرت خاوندان وي او د جنګ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او دسولې خپل تجويز قبلولې شي نو بيا صلحه کول پرې واجب دي ځکه چې الله تعالی امر کړی دی چې «فاصلحوا بينهما» يعنې د دواړو جنګ کوونکو ډلو تر منځ سوله وکړئ. نو امر دوجوب له پاره دی.

ج: که دخپلې سولې تنفيذ قدرت نه لري دهغوی په باره کې أمر دندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دي چې دجنګ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړي. ځکه چې دخير او ثواب کار دی او کيدای شي چې د دوی دمنځګړيتوب په توسه دهغوی ترمنځ اوربند او سوله وشي. (۲)

د: که چيرې د دواړو جنګ کوونکو مؤمنانو ډلو جنګ دمادياتو او سياسي اقتدار په خاطر وي او د يوې ډلې جنګ هم دحق په خاطر او داسلامي نظام په خاطر نه وي نو مؤمنانو ته پکار دي چې دواړو ته نصيحت وکړي او د يوې ډلې پلوي هم ونه کړي د داړو و ترمنځ دسولې او روغې جوړې هڅې وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسير پوهانو واجب نه بلکې

۱- تفسير کبير ۲۷ ټوک دحجرا سورت ۱۲۹ مخ دبيروت چاپ تاريخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.

۲- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤۰۱ مخ دابوبکر جصاص تصنيف.

۳- تفسير احکام القران دريم ټوک ٤۰۱ للجصاص حنفي، تفسير جلالين ٤۲۸ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب ګڼلی ده. (۳)

هـ: مصلحین یعنی سوله کوونکی باید متقیان وی او د صلحی کولو په دوران کی په سوچه او سپیڅلی نیت سره د سولی داعیه پیل کړی ځکه چی الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کی فرمایلی دی:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالی څخه د سولې کولو په پروسه کی وویریږئ ای مصلحینو څو الله تعالی پر تاسی باندی رحم وکړی او سوله مومثبته نتیجه ورکړی، د الله تعالی په نزد د اجر او ثواب مستحق وګرځیږی.

سوله کوونکو ته پکار دی چی په دوی کی د دی صلاحیت، ظرفیت او استعداد وی چی د دوه کسانو تر منځ روغه جوړه وکولی شی. د جنګ او ر مړ کولی شی نو دوی ته لازم دی چی مسلمانانو ته خیرورسوی او سوله یې وکړی.

دویم دا چی مصلحین په خپله سوله کی کوم شخصی مادی غرض ونه لری، سوله یې له ځان ښودنی څخه پاکه وی.

د: د سوله کوونکو داشرعی مسئولیت دی چی له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړی چی د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځیدلی دی او د دوی ترمنځ یې ور وری په دښمنی سره بدله کړی ده.

ز: کله چی سوله کوونکی د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوی نو د دائمی سولې له پاره به هلی ځلی کوی او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پریکړه او فیصله کوی، د خپلوی، دوستی، لسانی، قومی، سیمه ئیز تعصب، ناروا ننګ او جاهلی غیرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (۱)

۱- تفسیر صفوة التفاسیر دریم ټوک ۲۳٤ مخ د بیروت چاپ ۲ ۱٤۰ هـ - ۱۹۸۱ م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحوا بینهما بالعدل، دون حیف علی احدی الفئتین

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه داسي چي د سولي كولو په مهال كي د ظالم پلوي وكړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي كړي ځكه چي پداسي كولو سره سوله كوونكي له ايمان څخه وځي لكه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْاِيْمَان.»**[1]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويې فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملگرتيا وكړه چي د مظلوم په مقابل كي يې پياوړئ كړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملگرتيا ورسره كوي، پلوي او مرسته يې كوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان كي روايت كړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پكار دي چي په سوله كي اسلامي عدل او انصاف په نظر كي ونيسي او په سوله كي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حكم دي او سوله كوونكو ته يې فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ٩- آيت ٢٦ سپاره ٤٩ سورت)

يعني كله چي دوه جنگ كوونكي ډلي خپل منځي جنگ بند كړي او سولي ته غاړه كيږدي نواي سوله كوونكيو تاسي دهغوي دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وكړئ: بيشكه چي الله تعالى له عدل او انصاف كوونكو سره مينه كوي.

ځكه چي دوي د الله تعالى د عدل او انصاف كولو پر حكم باندي عمل كوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيک عمل كي هڅي كوي او په انصاف

١- مشكوة دويم ټوک ٤٣٦ مخ د كراچي چاپ دچاپ تاريخ ١٣٩٩ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرد يې سرته رسوي.

دسولې د ينې ارزښت

داسلام په مقدس دين کې سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لري ان تردې چې د دوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کې کـه اړتيا ورته پيدا شي نو اسلام ددې خبرې اجازت ورکړی دی چې سوله کوونکي دروغې جوړې په دوران کې دروغ ووائي، سره له دې چې درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره گناه ده مگر ددې له پاره چې دخلکو ترمنځ دذات البيني اختلافي فساد او وينو تويولو مخه ونيول شي درواغ ويل روا دي او شريعت دې ته درواغ نه دي ويلي لکه چې امام بخاري رحمة الله عليه په صحيح بخاري کې حديث روايت کړی دی چې په هغه کې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

١- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيُنَمِّى خَيْراً اَوْ يَقُولُ خَيْراً»[١]

ترجمه: *هغه څوک درواغجن نه دی چې دخلکو ترمنځ سوله کوي، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او گټه رسوي او يا دخير او ښيگړې خبره کوي.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ۲۷۵هـ ۸۹۸م کال) په سنن ابوداود کې داسې روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ اُمِّهِ اُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَةَ قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَىْءٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللهِ يَقُولُ: لَا اُعِدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

١- صحيح بخاري څلورم ټوک حديث ۲٤٠٣ باب ليس الکاذب الذی يصلح بين الناس. کتاب الصلح

٢ سنن ابی درود، دويم ټوک ٣٢٦ مخ کتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ٤٩١٣ دملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ١٣١٦هـ ١٩٢٩م

(c) ketabton.com: The Digital Library

فِي الحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالْمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا. » (۲)

ترجمه: له حمید بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام کلثوم بنت عقبة بن ابی معیط څخه روایت کړی دی چی هغې رضی الله عنها ویلي دی: ما له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نه دی اوریدلی چی په هیڅ یو شی کی یې د درواغو ویلو اجازت ورکړی وی پر ته له دری امورو څخه او رسول الله صلی الله علیه وسلم وچی فرمایل به یې: دری ډوله وګړی که درواغ هم ووایې زه یې درواغجن نه ګنم:

الف: یو هغه سړئ چی د خلکو په منځ کی سوله کوی. دی درواغ خبره کوی او په هغی سره یې مقصد اصلاح او روغه جوړه وی.

ب: دویم هغه سړی چی په جنګ کی درواغ وایې او د دښمن په وړاندی لاپی وهی، یا مجاهدینو ته د مدد رارسیدو یا د ثبات له پاره نوری خبری کوی او په درواغو ژمنی ورسره کوی.

ج: دریم هغه سړئ چی خپلی میرمن ته درواغ وایې چی دی زیات ته مینه ورسره لری. داددی له پاره چی ازدواجی نظام یې له تباهی څخه وژغورل شی، او که نه په حقیقت کی داسی نه وی لکه څرنګه چی په خوله ورته وایې، یا میرمن میړه ته دغه ډول خبری په درواغو کوی.

تشریح: ډیرو حدیث پوهانو د دغه حدیث په تشریح کی زیات طولانی بحثونه کړی دی چی دهغوی ټولو ذکر کول دلته ممکن نه دی صرف د موضوع د اهمیت د ثبوت په خاطر د دوو امامانو تشریح په زیات لنډیز سره ذکر کوم څو درنو لوستونکو ته مسئله څه ناڅه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:

امام خطابی: امام خطابی أبو سلیمان احمد بن محمد خطابی رحمة الله علیه (متوفی ٣٨٨هـ ٩١١م کال) دسولې د یوبل حدیث په شرح کې ویلي دي:

«وفي الحديث حث وترغيب في اصلاح ذات البين واجتناب عن الفساد فيها، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بين المسلمين، وفساد ذات البين ثلمة في الدين، فمن تعاطى اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق مايناله الصائم القائم المشتغل بخويصة نفسه.»(1)

ترجمه: په دغه حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته هڅونه او ترغیب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دي. دا ځکه چې سوله کول دالله تعالی په رسۍ یعنی قرآن کریم منګولې لګول دي او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقې له منځه وړل دي، پداسې حال کې چې تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دین کې سوروی پیدا کول دي. نو هغه چاچې دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځی اختلاف یې ختم کړ نو دثواب او فضیلت هغه مقام ته ورسیده چې دنفلي روژې نیونکی او دشپې د نفلي عبادت کوونکي له مرتبو څخه اوچته ده . ځکه چې هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګیا دي پداسې حال کې چې سوله کوونکی دنورو له پاره خیرغوښتونکی دی.

امام غزالي: داسلامي امت نامتو فیلسوف مجتهد او روحاني شخصیت امام غزالي ابوحامدمحمد بن محمد غزالي متوفی سنه ٥٠٥هـ ١١٢٨م په خپل کتاب احیاء العلوم کې په صلحه کې ددرواغ ویلو په باره کې طولانی بحث کړی او هغه ځایونه یې بیان کړي دي چې درواغ ویل پکې روا دي او اسلامي شریعت اجازه پکې کړې ده أن تر دې چې امام غزالي رحمه الله په ځینې مقاماتو کې له ربښتیا ویلو څخه درواغ ویل غوره ګڼلي دي چې

١- عون المعبود شرح ابی داود ١٣ دیارلسم توک ٢١٤ مخ باب فی اصلاح ذات البین، کتاب الادب. دارالفکر بیروت دچاپ تاریخ ١٤١٥هـ- ١٩٩٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی د نوموړی امام د کلام خلاصه د هغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کما ان عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذا فتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه والی مالا یقتصر علی حدالضرورة، فیکون الکذب حراما فی الاصل الا لضرورة. (١)

ترجمه: *خبری کول اهداف ته د رسید لو وسیله ده، نو هر هغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او د دروغ ویلو دواړو سره ممکن وی د دروغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی د هغه ترلاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په دروغ ویلو سره ترلاسه کیږی نو که چیرې د هغه مقصد مباح وی د دروغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد تر لاسه کول واجب وی نو د دروغ ویل پکی واجب دی.*

د مثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه د مسلمان ژغورل فرض دی نو د هغه د ژغورلو له پاره د دروغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کور کی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه د بی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تا لیدلی دی؟ نو که ته په دغه صورت کی رښتیا ووایې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی د مظلوم د ژغورنی له پاره د دروغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته ووایه: مانه دی لیدلی یا زما کور ته نه دی راغلی.

دغه راز که چیری د جهاد مقصود له دروغ ویلو پرته نه ترلاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له دروغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له دروغ ویلو پرته د طرفین یا د یو پلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

---

١ - احیاء علوم الدین دریم ټوک ١٢٧ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، د بیروت د دارالمعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چی دروغ ویل په اسلامی شریعت که حرام دی نو تر ځوپوری چی ممکنه وی باید احتراز او ډډه ورڅخه وکړای شی، ځکه چی یوځل پر ځان باندی د دروغ

- ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چی له ضرورته پرته به هم دروغ وایي او عادت به یي وګرځیږی.

له پورتنی بیان څخه دا ثابته شوه چی دامام غزالی رحمه الله په نزد د مقاصد و په اعتبار دروغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ۱ - حرام ۲ - واجب ۳ - مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چی په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چی د هغو له جملی څخه د بخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یي په لاندی ډول دی:

۳- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ أَلَّا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت یزید چی جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری دروغ خبری ویلو ګناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی څخه چی د مسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی دروغ وایي.*

دا حدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: دا حدیث حسن صحیح دی.

٤- و رُوِيَ عَنْ أَبِي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَ مَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى أَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. (۱)

ترجمه: *له ابوکاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه څخه روایت کړای شوی دی چی*

---

۱ - احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۷ رواه الطبرانی ۲ - الاستیعاب ج ٤ ص ۳۰۱ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی یې دي: یوځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغې سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په دروغو مې ورته وویل: ته ولې فلانی ته په غصه او ور څخه مرورېږې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکی سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته مې په دروغو د ده له پلوه داسې وویل تر دې چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان مې په دروغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبي صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابوکاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنی که څه هم په سوله کې دروغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبراني روایت کړی دی.

٥- وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِيْ أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الْفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ فَإِنَّ الْحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا. رواه الطبراني. [۱]

ترجمه: اوله نوّاس بن سمعان کلابي څخه روایت دی چې ویلی یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دي ماله چې زه تاسي وینم چې په دروغو ویلو کې داسې لوغړېږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړېږي؟ د بنیادم هره دروغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه دروغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د ښمن د وارخطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، دغه دروغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ دښمني وي، او سوله کوونکی د هغوی دروغې جوړې په خاطر دروغ ووایې نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ور څخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندۍ په خاطر هغې ته دروغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبراني (متوفی ۳٦۰هـ ۹۸۳م کال) په خپل معجم کې روایت کړی دی.

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۸ بیان ما رخض فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library

داامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقیق څخه وروسته ویلی دی:

«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ینفی کونه عنده ویحلف علی ذلک ولا یاثم.»(۱)

ترجمه: *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندی اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوریت په مهال کی دروغ ویل روا دی لکه چی یو ظالم دیو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تا ته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته وو وایه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاریږی.*

د ازهرپوهنتون دشیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر دپوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غایة المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ویلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهمیتها، فان الجیش حصن الامة فاذاانکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصیبة وبلاء والوفاق اصل کل خیروفلاح، و لاالاسرة الزوجیة هی الافرادالتی تتکون منها الأمة فاذانشأ الا ولادبین ابوین لانزاع بینهما بل یتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذریتطیبة و نباتاً حسنا یکون دعامة قویة فی أمة تعیش فی هناء وسعادة.»**(۲)

۱- نیل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

۲- غایة المأمول پنځم توک ٤٤ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *په تحقیق سره درواغ ویل په دغو دري امورو کی رواشوی دی سره له دی چی درواغ ویل شرعاً حرام دی. علت یې دادی چی دری واړه امور د أمت په بقاء او سالمیت کی بنستیز نخچ لري. ځکه چی فوځ د اسلامی امت د سالمیت ټینګه کلاده که چیری دغه کلا ماته شی نو اسلامی امت به دړی وړی او د دښمن په لاس به تالا ترغه شی.*

نو که چیری د دغی کلاد ژغورنی له پاره درواغو ویلو ته اړتیا پیداشی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړی ده.

په سوله کی درواغ ویل ځکه روا دی چی خپل منځی جنګونه، شخړی او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسی حال کی چی اتفاق، وروروُلی، خپل منځی روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هر ډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری د جنګونو اختلافاتو او شخړو د ختمولو له پاره او د امنیت او روروُلی د اعادی له پاره په سوله کی درواغ ویلو ته سخت ضرورت شی او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وی نو اسلامی شریعت اجازه ورته ورکړی ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجی تړون د کهول او بیا د ټولنی د جوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسی کهول کی د اولاد روزنه وشی چی د مور او پلار تر منځ نزاع نه وی بلکی مینه او متقابله احترام وی نو اولاد نیک وی او د ټولنی ګټوره ستن وی نو که د زوجینو ترمنځ د سوله ئیز ژوند د تداوم له پاره درواغ وویل شی روادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول د الله تعالی حکم دی

د خلکو ترمنځ سوله کول د الله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته یې د قرآن کریم د انفال په سورت کې داسې فرمایلي دي:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ. (١)

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی سوله او د الله تعالی او د ده د رسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیری تاسی مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کی الله تعالی د ایمان او اسلام د صحت له پاره داشرط لګولی دی چی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی نزاع او جنګونه، شخړی او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چی الله تعالی ستاسی ترمنځ اختلاف، بی اتفاقی او خپل منځی هر ډول، لفظی وی او که وهل ټکول او یا قتلان وی، کورنی وی او که اجتماعی، د دوه کسانو ترمنځ وی او که د دوه ډلوه یا دوه اسلامی حکومتو نو او یا دوه ملتونو یاد ملت او حکومت ترمنځ وی حرام ګرځولی دی.

نو هر هغه څوک چی ریښتینی مومن او مسلمان وی هغه په خپل منځ کی له اختلاف څخه ډډه کوی. او که احیاناً د نفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شی برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوی، که علمی وی، حقوقی وی او که سیاسی وی، په غلطی سره وی او که په قصد سره وی، په خپله وی او که د نورو په لمسون وی. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چی په خپل منځ کی سوله سره وکړی او د اسلام او مسلمانی حقیقت په ځانو نو کی پیدا کړی.

تقوی: په پورتنی مبارک آیت کی د سولی د تحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

١ - د انفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تاکلی دی. او دا یو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنګیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو د کلونو کشاله په څو ساعتونو ؛ بلکی په څو ملتهونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ٤٠هـ، ٦٦١م امیرالمؤمنین علی رض دخوارج وله پلوه شهید کړای شو، نو دهغه له تدفین څخه وروسته د حضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلوینبت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مګر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنګ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ٤١هـ، ٦٦١م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواوٌدجنګ ډګر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلوینبت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرګ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو ګنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره «یو لک» شامی فوځ سره دکوفی پلو ته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهر ته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (۱)

---

۱ - الکامل فی التاریخ دویم ټوک ٤٤٥ مخ دبیروت د ١٤٠٨هـ، ۱۹۸۹ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ٦٣٠هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه د جنګ له پیل څخه د مخه یوه ورځ کله چي دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان وریه یاد شو چي ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسي چي له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چي هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پر منبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله وکړي.

له بل پلوه کله چي حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمرو بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوي دي او ترهغه پوري به یو هم په شا لاړ نه شي چي هغه بل یې ختم کړی نه وي. حضرت معاویه رضی الله عنه چي د ابن العاص داخبره واوریده نو په ژړا شو او حضرت عمروبن العاص ته یې په ځواب کي وویل: ای عمرو! که چیری هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنګ کي قتل کړي او دغه لښکریان هغه ووژني نو د هغه لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوي او په قیامت کي به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دی لښکر د وژل شو یو د کونډو او یتیمانو پالنه به څوک کوي او په قیامت کي به یې زه څه ځواب کوم؟(۱)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ۲۵۶هـ، ۸۷۹م کال) په صحیح بخاری کي دغه پیښه په مروی حدیث کي داسي راغونډه کړي او روایت کړي ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مَعَاوِیَةَ بِكَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَأَرَی كَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مَعَاوِیَةُ وَاللهِ كَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرُو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

---

۱ - العواصم من القواصم دویم ټوک ۱۹۹ مخ دلاهور چاپ مصنف امام او قاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ۵۴۳ هـ، ۱۱۶۶م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَ هؤُلَاءِ مَنْ لِی بِأُمُورِ النَّاسِ؟ مَنْ لِی بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِی بِضَیْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَیْهِ رَجُلَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ مِنْ بَنِی عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنِ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللهِ بْنَ عَامِرِ بْنِ کُرَیْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا اِلٰی هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَیْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَیْهِ فَاَتَیَاهُ فَدَخَلَا عَلَیْهِ فَتَکَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَیْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِی دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ یَعْرِضُ عَلَیْكَ کَذَا وَ کَذَا وَ یَطْلُبُ اِلَیْكَ وَ یَسْاَلُكَ. قَالَ مَنْ لِی بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَاَلَهُمَا شَیْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَکْرَةَ یَقُولُ: رَاَیْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ اِلٰی جَنْبِهِ وَ یُقْبِلُ عَلَی النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَیْهِ اُخْرٰی وَ یَقُولُ: اِنَّ ابْنِی هٰذَا سَیِّدٌ وَ لَعَلَّ اللهَ یُصْلِحُ بِهِ بَیْنَ فِئَتَیْنِ عَظِیْمَتَیْنِ». [۱]

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ما له حضرت حسن بصری رضی الله عنه (متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه واوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه (متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې دغرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیاری کړې. نو دغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکر و کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱- صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حضورکی به زما ځواب څوک و وايي او بيا د دغو مقتولينو او وژل شو يو مسلمانانو کونډو ښځو او يتيمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي ؟
له همدی کبله حضرت معاويه رضی الله عنه له خپل پلوه د قريشو دبنو عبد شمس د قبيلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱ هـ ۶۷٤م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کريز دبلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹ هـ، ۶۸۲م کال) رضی الله عنهما. (۱)

حضرت حسن رضی الله عنه ته دسولې له پاره وليږل او هغوی دواړو ته يې وويل: تاسې دواړه دغه سړی ته لاړ شئ او دسولې کولو وړانديزو رته وکړئ، او پدی باره کې تاسې دواړه خبری ورسره وکړئ، او دهغه دسولې چې هر څومره او هر څرنګ شرطونه او غوښتنې وی، زماله پلوه دهغو د پوره کولو ذمه واری تاسی دواړه پر غاړه واخلئ.
هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره يې خبری وکړی او د معاويه رضی الله عنه دسولې پيغام يې ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وويل: په تحقيق سره مونږ د عبدالمطلب او لاد يو او مونږ دخلافت په ذريعه دغه مالونه دالله مخلوق ته ورکوو، او په تحقيق سره تر اوسه پوری دغه اسلامی امت خپلې وينې بهولې دی او په خپلوو ينوکی لمبيدلی دی. هغوی دواړو ورته وويل: له همدی امله خو تا ته معاويه رضی الله عنه دسولې وړانديز کړی دی او تا ته دغه او دغه امتيازات درکوی او له تا څخه ستادسولې دشرطونو پوښتنه کوی. حضرت حسن ورته وويل:
زما دسولې دغوښتنو او شرطونو دپوره کولو ضمانت به څوک وکړی ؟ هغوی دواړو، ورته وويل: مونږ دواړه ستا دغوښتنو دپوره کولو دهغه له پلوه ضامن او ذمه وار يو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بيروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر ،الاستيعاب فی معرفة الاصحاب دويم توک ۳۷۸ دبيروت ۱٤۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ٤۶۳ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن رضی الله عنه به د سولې چې هر شرط وړاندې کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه د خپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلې دې: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ۵٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چې ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چې پر منبر باندې ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایي الله تعالي به دده په ذریعه د مسلمانانو د دوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولي.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلي دي: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او د مسلمانانو وینې تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتې خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤۱ هـ ٦٦۱م دربیع الاول په میاشت کې د حضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینې ته کوچ وکړ او هلته په سنه ۵۹هـ ٦٦۹م کې د پنجشنبې په ورځ د ربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کې د خپلې مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ د بیروت چاپ ۱٤۱۵هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦۳هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ۱۷٤ - ۱۷۵ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ۵۳۰ مخ پرله پسې مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ۱٤۳۱م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤۵ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ۱۲۵۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په څو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرګونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی الله تعالی یې نصیب کړی وه، او دالله تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی « فاتقوا الله واصلحوا ذات بینکم » ، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی دتقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرګنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغی به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، دالله تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنګ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاڅه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی دالله تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس څخه پرته له بل هیچا سره هم جنګ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وګړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خود چه جای جنګ و جدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـین عـالـم از صلحـهـا هم مـیـرمـد
بـسـودایې جـانان زجـان مـشـتـغـل
بذکـر حـبـیب ازجـهـان مـشـتـغـل

تقـوی په انسـان کی داسی صـفت او ملکه پیـدا کـوی چی د ښـمنان هم په خـپلو سـوله دوستوخبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیـــدم کـــه مـــردان راه خـــدا
دل دشـــــمنـان هـم نـکـردنـد تـنـگ
ترا کی مـــیـــسـر شـــود این مـــقـام
کـه با دوسـتـانـت خـلافـست وجنگ[۱]

الله تعالی دې په مونږ تولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دوروری په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

داسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.» [۲]

ترجمه: *نشته خیر او نیکی په ډیروکی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو ددوی کی*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ دملتان چاپ
۲- دنساء سورة ۱۱٤- آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر پرته دهغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي دصدقاتو په ورکولو سره او دنورو نیکو چارو په کولو سره او دخلکو ترمنځ دسولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص دالله تعالی درضامندۍ دترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې الله تعالی نورې ټولې هغه غونډې، مشورې، مرکې او خپل منځي پټ خواله کول بې ارزښته ګڼلې دي چې صرف ددنیوي اغراضو او مقاصدو دترلاسه کولو په خاطر وي؛ بلکې دالله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټیونې غوره او دثواب جوګه دي چې ددرې اجتماعي چارو دترسره کولو له پاره وي:

۱- لومړۍ هغه غونډې چې له بې وزلو او مستمندو، وګړو سره دمرستې کولو په خاطر وي. دهغوی دخوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ دپوره کولو په خاطر غونډه وکړای شي او بیا ددغې غونډې وګړي مشوره سره وکړي او بیا دبشري ټولنې بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او ددې خبرې دعوت ورکړي چې دخپلو صدقاتو فرضي وي او که نفلي وي په ورکولو سره دمصیبت ځپلو اوبې وزلو مرسته وکړي.

۲- خلکو ته دنیکو چارو دکولو او له ناوړو چارو څخه دمنعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او دټولنې داصلاح په تکل سره غونډېدل او بیا پردې فیصله او مشوره کول چې خپل دامر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحي فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شي او دمنکراتو مخنیوی باید څرنګ وکړی شي د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وي او . .

۳- دریم دخلکو ترمنځ دسولې او روغې جوړې کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او دخپلې سولې دپروسې دکامیابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أوبیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو رمنځ وي او که د دوه ډلو یا حکومتونو ترمنځ وي.

یادونه: تفسیر پوهانو ویلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نیکۍ چارې دي. (۱)

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهمیت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعمیم څخه وروسته بیا دویم ځل په خصوصیت سره ذکر کولی شي هغه ډیر زیات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو درې واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آیت کې دا شرط لګولی دی چې خاص د الله تعالی د رضامندۍ د ترلاسه کولو له پاره وي. یعنې د دنیوي مقاصدو له پاره نه وي، د ریا ء او ځان ښودنې له پاره نه وي، د ځانونو دمطرح کولو په خاطر نه وي. او که چیرې د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنیا کې یې د خلکو په انظارو کې سپکوي د سولې هلې ځلې یې له ناکامۍ سره مخ کوي اوله بل پلوه له هغو عظیمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کیږي چې الله تعالی یې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحینو سره وعده کړې ده او هغه دادي:

۱- تفسیر قرطبي دریم ټوک ۲٤۵ مخ، تفسیر معارف القرآن دویم ټوک ۵٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسولې فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی د کوم عظیم اجروعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

۱- عَنْ أبِی هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ يَقُولُ: مَنْ أصلَحَ بَيْنَ اِثْنَيْنِ اِسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِيْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یادوه حکومتونو ترمنځ سوله وکړه دیوشهید ثوابه ورته واجباو لازم شو.*

۲- عَنْ أنَسٍ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ أصلَحَ بَيْنَ اِثْنَيْنْ اَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِ كَلِمَة عِتقَ رَقَبَة.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی دهری خبری کولو په بدل کی دیو مریې دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

۳-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۵۷۰ هـ، ٦۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم اوګام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی د خلکو تر منځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په ټولو ګرځیدوراګرځیدو او سفرونوکی دسولی له پاره ګرځیدل راګرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اورڅخه دخلاصون اجراو ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه دنجات او خلاصون سبب ګرځیږی پدې شرط چی دالله درضامندی په خاطروی.(۱)

۱- تفسیر قرطبی دریم ټوک ۲٤۷ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې دخلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضيلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ اَبِیْ الدَرْدَاء قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلّی اللّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: اَلَا اُخْبِرُکُمْ بِاَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِیَامِ وَالصَلٰوةِ وَالصَدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُوْلَ اللهِ. قَالَ: اِصْلَاحُ ذَاتِ البَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ البَیْنِ الحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ۶۵۵ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسي ته پر داسي یو عمل خبر درنه کړم چې دهغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای دالله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل دخلکو ترمنځ سوله کول دي. او دخلکو ترمنځ اختلاف او دښمنی پیدا کول او خلک په جنګ سره اچول داختلاف اچوونکی دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او دخلکو ترمنځ داختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی دعبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسي حال کې چې دخلکو ترمنځ سوله کوونکی خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوري چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خوهیڅ شک نشته چې داسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

۱ – سنن ابي داود دويم ټوک ۳۲۵ مخ دملتان چاپ.

۲ – عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱۴ مخ مع الزيادة دارالفکر بيروت ۱۴۱۵هـ، ۱۹۹۵م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې دکائناتو د لایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی دسلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی.

داسلام مقدس دین خپلو معتقدینوته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی.(۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره دسوله ئیز او دا ډمن ژوند کولو او یوبل ته دزیان نه رسولو حکم کړی دی څوهغه مقصد چی په زمکه کی دانسان په حاکم گرځولو کی دی چی دزمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. دسوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او دهغوی دښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی دانبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمدصلی اللّه علیه وآله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱ هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې دالله تعالی په اذن او دانصارو په بیابیا بلنه هجرت وکړ نو داسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره دسوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوارلس یې دمسلمانانو په خپل منځ کی دسوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې دمسلمانانو او غیر اسلامی هغووګړو ترمنځ دسوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱- حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶ هـ، ۱۹۹۰م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي په مدینه منوره کې سره او سیدلي چي په سرکې یې د یهودیانو درې قبیلې بنو قریظه، بنوقینُقاع او بنونضیر وې. اوله مشرکانو څخه د عربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لا مسلمان شوي نه وُ. او د غه قرار داد ، دمدینې په میثاق یعنې تړون او قرار داد سره و نوموړی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخي، ابدي لومړی میثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزیاتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

دمدینې میثاق

دا یو تړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر دقریشو او د یثرب او د دوی د پلو یانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کېږي.

لومړۍ ماده: ټول مسلمانان ایکې یو امت دی.

دویمه ماده : دقریشو مهاجرین به د پخوا په شان دخپل بندیانو فدیه ورکوی او یوله بل سره به د دیت په ادا ءکولو کې مرسته کوي.

دریمه ماده: دانصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به د پخوا په خیر لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی د یوبل دیت به ورکوي او هم به دجنګي بندیانو فدیه ادا ء کوي.

څلورمه ماده: د پوروړیو او په اقتصادي بې وزلۍ کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولی شي.

پنځمه ماده: دظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټی وي که څه هم کوم جنایت کوونکی د کوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هیڅ یومومن به هم د کافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې د کافر پلوي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوومه ماده: که چیري کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیري یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوی به هیڅ تیری او ظلم نشي کولائ بلکې له هغوی سره به مرسته کولی شي.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکې که له کومې قبیلې سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چې یوه ډله راشي نو بله دمه کوونکې ډله به لیږلی شي.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چې متقیان وي.
دولسمه ماده: د مکې له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شي.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چې د وژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټی او سره متحد وي.
څوارلسمه ماده: د هرې شخړې او معاملې فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندې د یرغل کولو په صورت کې د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګي لګښتونو کې شریک او برخمن وي؛ داځکه چې دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندې عمل کوي،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو د غه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر ومرو، ورکولی شي.
اتلسمه ماده: د دې معاهدې او تړون پرګډون کوونکو باندې په یثرب یعنی مدینه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.
نولسمه ماده: دجنایاتو په سزاګانوورکولو کې به هیڅ ډول او د هیچاله پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیداکول زغملی نه شي، دوکه ورکوونکي او تړون ماتوونکي به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نیکي کوونکي به په حفاظت کې وي.
شلمه ماده: دمدینې ګاونډیانو او په مدینه کې پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندې به هم هیڅ ډول تیری نه شي کولای.
یویشتمه ماده: د دغه تړون دبرخوالو ترمنځ که چیری کومه شخړه او پیښه منځته راشي چې له هغې څخه دفساد پیدا کیدو، ویره وي نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوي.
دوه ویشتمه ماده: دمکې قریشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.
درویشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کې به د دې معاهدې ټول اړخونه ګډوي. یعني دمسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسې صلحنامې پابند وي چې له کومې بهرنۍ قبیلې سره شوې وي.
څلیریشتمه ماده: د دې تړون هر فریق دخپلې سیمې دساتنې او له هغې څخه به د دفاع ذمه واروي.
پنځه ویشتمه ماده: دغه تړون ظالم او تیری کوونکي ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شي ګنیلی.
بیشکه الله تعالی دهغه چاساتونکی أومل دی چې متقي وي او محمد د الله رسول دی. (۱)
داده داسلام دمقدس دین دمدنې او سوله ئیز. سیاسي او اجتماعي ژوند هغه بې سیاله وثیقه او تړون چې تر دغه وخت پورې یې هیچا هم مثال نه لیدلی و او نه یې اوریدلی او نه

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلاني، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م
البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م
جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ دکراچي چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤۵٦هـ ۱۰۷۹م
سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱٤۷-۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳هـ، ۸۳٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه یې

• هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځینو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څېړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې یې مثال میندلی شي او نه به په راتلونکې کې ومیندلی شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوې اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده یې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه دمدینې او دهغې دچاپیریال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او دنبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم دمدینې منورې یهودیانو او دنورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون دسوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولی شوه مګر مسلمانانو به درسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم دهغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیستی تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ۶۲۸ مسیحي کال) سره سم داحزاب خندق په غزاکې دمکې مشرکانو دنورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت پرومبئ ستنیځ و د یرغل په تکل راغلل نو دمدینې منورې د یهودو دبنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډېرې سپین سترګې سره له عهدنامې څخه سرغړونه وکړه او په ډاګه یې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ دمسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې داحزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم دالله تعالی په امر او دقرار دادله اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزاورکړه هغه هم دهغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټاکلي حکم او مینځه ګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]

تلپاتی وثیقه: دخاتم النبین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هراړخیز منشور او دسوله ئیز ژوند میثاق صرف دمدینې له پاره نه ؤ او نه یوازی دهغه وخت له پاره ؤ بلکې دګردې دنیاله پاره دهر عصر له پاره او ترقیامته پوری دټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثیقه واجب العمل ده، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چی مخالفت ورڅخه وکړی او یاد دغې مبارکې ابدی او تلپاتی وثیقی داصولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره یا له خپلو مسلمانانو سره دګاونډی توب یا داسی ګډ ژوند کول پیل کړی چی دنبوی دمدینې دتاریخی مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وی. بلکې قدم په قدم داسلامی امت نسلونو عمل پری کړی دی او په خپل ژوند و دکی یې پلی کړی دی. ځکه مسلمان پردی باندې پوهیږی چی دخاتم النبین له قول او عمل څخه مخالفت کول داسلام له دین څخه وتل دی، او بیا پر داسی شخص باندی دمسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای.

لکه چی الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه: *او هر څوک چی مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چی ښکاره شوه ده ته سمه لاره او دمسلمانانو له لاری څخه پرته پربله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لوری ته وګرځوو چی دی ورګرځیدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ۵۰۴-۵۰۵ مخونه دمصرچاپ مصنف: حافظ ابونعیم متوفی ۴۳۰هـ، ۱۰۵۳م زادالمعاد، دریم ټوک ۱۲۹-۱۳۵ مخونه دریاض چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۴۰۸م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ۷۱۵هـ، الوفاء باحوال المصطفی ۷۱۴مخ دبیروت چاپ ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۸م مصنف امام ابن جوزی متوفی ۵۹۷هـ ۱۲۲۰م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ۱۷۴۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند کول

• سوله ئیز ژوند کول څه ته وايې او دغه څه ډول ژوند دی؟

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دی لیکنی لوستونکو ته په ذهن کی ښايې پيداشی ځکه چې دهر چا پوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کی ښائی داسی ډیر وګړی وی چې په اجمالی لیکنو پوه نه شی او تفصیل ته يې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څو دغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندی ډول دی:

آلف: دهر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودو کی په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچاپر شخصی مال باندی تعارض نه کول پدی شرط چې په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کاروبار په لاره کی خنډنه واقع کیدل.

ج: دچاپر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لورتعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچاپر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه دیوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی: **«وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ.»**

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

اوای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چې غیر مسلم يې عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهي سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چی د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چاته ضرر نه رسول او گاونډی ته په درنه کتل او دهغه په گټیو خوشالیدل او په تاوان يې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلوله ترویج څخه ډډه کول.

او له داسی نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت يې گډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

دنبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم دجنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاگانی ټاکلی دی، مگر دغه سزاگانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره د ټولنی داسی وگړی چی د گاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی يې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی د گډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول اللّه صلی اللّه علیه ولم مسلمانانو ته دایمان د زوال، او دوزخ ته د تللو د اللّه تعالی د غضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه يې د نمونی په توگه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرسوله ئیز ژوند کولو څومره ټینګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ متفق علیه. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی. ورته وویل شو: ای د الله تعالی رسوله! څوک؟ ویې فرمایل: هغه څوک چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ! اِنَّ فُلَانَةً تُذْکَرُ مِنْ کَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللهِ فَاِنَّ فُلَانَةً تُذْکَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تَصَدَّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِی.

رواه احمد والبیهقی(۳)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: یو سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیر لمونځونه کوی، ډیری روژی نیسی او ډیر

۱- مشکوة ج۲ ص ٤۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحیح مسلم کتاب الایمان حدیث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ٤۲٤ - ٤۲٥ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیراتونه ورکوی، مګر په ژبه ګاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او ددوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! دهغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیری لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتو ټوټې خیرات ورکوی مګر په خپلې ژبی سره خپلو ګاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی ددغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق با وجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللّٰه اِنَّ لِی جَاراً یُؤْذِینِی فَقَالَ: انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِیْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَیْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ یُؤْذِینِی فَجَعَلُوا یَقُولُونَ اللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اللّٰهُمَّ اخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ ارْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللّٰه لَا أُوْذِیْكَ. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یو ګاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم توک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې یې وغورځوه.

هغه سړی لاړ او د نبي کريم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم یې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وویستل او په لاره کې یې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ویې ویل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راویستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وویل: زما ګاونډی ماته ډېر زیات تکلیف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. راته ویې فرمایل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واورېدل نو ټولو وویل: یا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. یا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا یې کړه.

دغه حالت دده ګاونډي ته ورسیده او ورځخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ویې ویل: اسباب دې بېرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم در ته کوم چې بیا به له دې وروسته زه تا ته تکلیف ونه رسوم.

۵- امام شعراني ويلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللّٰهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللّٰهَ تَعالَى. (۱)

ترجمه: نبي کريم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره ماته یې تکلیف ورساوه او چاچې ماته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره الله تعالی ته یې تکلیف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له ما سره یې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له الله تعالی سره یې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حدیث ١٢٤ باب شکایة الجار دلاهور چاپ مصنف امام بخاري متوفی ٢٥٦هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنګ وکړی هغه کله مومن پاتې کیږی. داسلام مقدس دین د سوله ئیز ژوند کولو له پاره دا هغه تعلیم او روزنه ده چې په بل هیڅ دین او مسلک کې نشته او نه به پیدا شی.

دایذا، او تکلیف لنډ تفصیل:

په ذکر شویو نبوی احادیثو کې دبوائق لفظ راغلی دی چې د ګرامر له مخې جمع تکسیره ده او مفرد یې بائقة رادرومی چې په عربی ژبه دوکی دشر او تکلیف په معنا سره دی. دغه راز دایذاء لفظ هم راغلی دی چې دتنګولو او یو چا ته دتکلیف رسولو په معنا سره رادرومی.[1]

دغه راز دجار لفظ له مجاورة څخه دی چې دګاونډی او همسایه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتی کچه وی او که په اولسی کچه وی په دواړو صورتونو کی داسې څه کول په اسلام کې حرام دی چې ګاونډی هیواد یاکورته تکلیف رسوی او دهغوی ارام او سوله ئیز ژوند تهدید وی، په دولتی کچه دمثال په ډول ۱ - عسکری خوځښتونه، ۲ - عسکری تمرینات، له تیاکل شویو پولو څخه کله ناکله تیری کول، په ناحقه سره ګاونډی هیواد ته جنګی ګواښ کول، دلوظ نامو ماتول، داړتیاوړ شیانو منعه کول، یا په زورسره دګاونډی هیواد حق غصب کول، یا چل او دوکه ورسره کول او داسی نور...

دغه راز په اولسی کچه دګاونډی په لاره کی خخلی او ګندکی اچول، په کوڅه کی موتیازی کول، دګاونډی کورته په دیوال ورکتل، دهغوی دور له چولی ورکتل، په هسک

---

۱ - اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه دلکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوازله اړتیا پرته خبری کول، دګاونډي له کور څخه غلا کول، دکوچنیانو ورته لمسول چی هغوی ته ستغی سپوری وواییي کنځل ورته وکړی، شور ماشور جوړ کړی، دګاونډي چغلی کول، دهغه غیبت کول، هغه ته مالی تاوان رسول، دهغه دعقیدی او دینی شعائرو سپکاوی کول، مسخری او ملنډې پوری کول، په ګاونډي پوری تهمتونه او تورونه لګول او داسی نور، ان تر دی چی په اسلام کی خو داهم ناروا دی چی یوتن لمونځ کوی او بل یي په څنګ کی په جګ اواز تلاوت کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز عدالت

دټولنيز عدالت تامين داسلام دمبين دين داصلاحي برنامو په پيل کې قرار لري. دا ځکه چې دقرآن کريم دمبارک آيت پراساس اسلامي امت دزمکې پرمخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والي له افراط او دکمونستي نظام له تفريط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(دبقره سوره ۱٤۳ -آيت)

ترجمه: *او همدارنګه مونږ تاسي وګرځولی منځومی تلونکی امت.*

يعني اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلی شي او داعتدال غوره کوونکی پيرو امت دی.

په اسلام کې ټولنيز عدالت خورا پراخه معنا لري او دژوند ګردواړخونو ته شامل دی او دبشري وګړو په منځ کې ددغه عدالت په نتيجه کې نسبي مساوات او برابري قائميږي. څو ثروت دڅو ګوتو په شمير کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نياومنه توګه بايد وويشلی شي. دصدقاتو، زکاة، عشر، ماليه او نور مالي مکلفيتونه دټولنيز عدالت او دهرډول توپيرونو دله منځه وړلو او مخنيوی په خاطر تاکل شوی او فرض کړای شوی دی، داحتکار، سود، په ژوند کې له نارواګټېو او اسراف څخه ممانعت او مخنيوی او دمعاملاتو مشروعيت دټولنيز عدالت دتامين په خاطر شوی دی.

دآزادۍ درناوی، انساني کرامت ته په درنه کتل، دکار دحق تضمين ترهسکو درجاتو پوري دزده کړو عام والی، دمعارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچا ته د کار او مسلک دانتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم دټولنیز عدالت ښکارندوی او څرګند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی دقاضیانو په وړاندې داسلام دټولنیز عدل داصل ددرناوی په خاطر مساوات په عملی توګه پلی کیږی او دعدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[۱]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلګی په توګه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توګه شیعه فقهاؤ زیات ټینګار پرې کړی دی. څکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاګه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام ددی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډیرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مګر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیڅ پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، دمصر چاپ ۱۳۷۰ هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲ هـ ۱۶۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اَلذَلِیلُ عِنْدِی عَزِیزٌ حَتّی آخُذَ الْحَقَّ لَهُ وَالْقَوِیُّ عِنْدِی ضَعِیفٌ حَتّی آخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ.» [۱]

یعنی کمزوری زما په وړاندی عزتمن او پیاوړی دی ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پیاوړی زما په وړاندی کمزوری دی ترڅو زه له ده څخه حق وترړم.

دغه راز علامه مجلسی په بحارالانوار کی له ابوسعید خدری څخه روایت کړی دی چی هغه له نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه د مهدی علیه السلام په اوصافو کی واوریدل چی ویی فرمایل:

«اُبَشِّرُکُمْ بِالْمَهْدِیِّ یُبْعَثُ فِی اُمَّتِی عَلَی اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ یَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا کَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا یَرْضَی عَنْهُ سَاکِنُوا السَّمَاءِ وَ سَاکِنُوا الْأَرْضِ یَقْسِمُ الْمَالَ صِحَاحًا. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صِحَاحًا؟ قَالَ بِالسَّوِیَّةِ بَیْنَ النَّاسِ.» [۲]

ترجمه: *زه تاسی ته پر مهدی زیری درکوم چی زما په امت کی به مبعوث کولی شی پداسی وخت کی چی د خلکو ترمنځ به اختلافات وی او زلزلی به ډیری وی، مهدی به په خپل راتګ سره ځمکه له عدل او انصاف څخه داسی ډکه کړی لکه څومره چی دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تیری کولو څخه ډکه وی، خوشال به شی له ده څخه د آسمان او ځمکی اوسیدونکی. د خلکو ترمنځ به مالونه په سمه توګه وویشی، چا ورته وویل: صحاح څه معنا؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: صحاحا معنا دا ده چی په برابری سره به یې د خلکو په منځ کی وویشی...*

په اسلام کی د ژوند هیڅ داسی اړخ نه میندل کیږی مګر دا چی په هغه کی د ټولنیز عدالت د تأمین خبره په نظر کی هرومرو نیولی شوی ده. اسلامی دولت دا دنده لری چی کله صدقات غونډ کړی نو پکار دی چی هغه په مشروع لارو چارو کی ولګوی. لکه چی داسلام دویم خلیفه د عراق د مفتوحه ځمکو په باره کی همدغه ډول چلن کړی و، او هغه یې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء فی الشریعة الاسلامیة ۷۵ مخ مصنف ډکتر عبدالکریم زیدان د مؤالسسة الرسالة دویم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاتحینو په منځ کی ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندی کړ چی که چیری دی دغه ځمکی تقسیم کړی نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړی، لویې لاری او جادی به په څه شی او څرنګ جوړی کړي، روغتونونه او مدرسی به په څه شی جوړوی او تولنیز عدالت به څرنګ تامینوی.

اسلام دخپلی تولنی دوګړو ترمنځ تولنیزی اړیکی پردوه بنستیوتونو عیاری کړی دی:

۱ - دمعنوی تړون او له یو بل سره دوروری احساس، چی خورا داسی کروړلی تړون دی چی دتولنی وګړی په خپل منځ کی سره نښلوی.

۲ - دحقوقو حفاظت، دیوبل دځان، مال او ناموس درناوی کول. نو هره هغه کړن لاره چی دغه اصل تر پښو لاندی کړی او یایې داغجنه کړی هغه داسلامی شریعت له نظره حرامه ده او تیری کوونکی یې تعقیب او مجازات کوی، او په عملی توګه داجتماعی عدالت داړخونو په تطبیق کی دحجرات دسورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پوری الله تعالی تفصیلی لارښودنه پکی کړی ده او داسی یې فرمایلی دی:

«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوْا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ * يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ.»

(دحجرات سورة - ۱۱ - ۱۲ آیاتونه ۲٦ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *بیشکه چی مؤمنان تول په دین کی سره وروڼه دی، نو تاسی سوله او جوړښت کوی په منځ دوروڼو خپلو کی او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائی چی درباندی رحم وکړی شی. ای مؤمنانو توکی او سپکاوی دې نه کوی هیڅ یو قوم له تاسی څخه په بل قوم باندی؛ ځکه*

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي چې دغه مسخره کړی شوی به له مسخره کوونکيو څخه غوره وی د الله په نزد او نه دی ټوکی او مسخری کوی د ښځو يو تولی له تاسی څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړی شوې ښځی د الله په نزد غوره وی له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټونه کوی ځينی د تاسی د ځينی نورو ځکه چې بيا د تاسی عيب جوئی هم کيږی. او مه بولئ تاسی يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره، بد دی دا دری واړه خصلتونه: مسخری کول، تلمذکول او تنابز، د فاسقی له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوی ظالمان دی.

ای مؤمنانو! ځان وساتی تاسی له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لگولو څخه بيشکه ځينی بدگومانونه او تهمتونه گناه ده. او مه لټوی تاسی پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځينی ستاسی د ځينو نورو ايا خښوی تاسی دا چې د مړه شوی ورور غوښه و خوری پس بد گڼی تاسی هغه نو همدر دنگه بد وگڼی د مسلمان ورو ړغيبت او عيب لټول. او تاسی له الله تعالی څخه وويريږی بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډير رحم والا دی.

الله تعالی په لومړی يعنی يوولسم آيت کی ټول مسلمانان ورونه سره گڼلی دی څو د دينی ورورې او اخوت کروړلی ترون دوی په خپل منځ کی سره ونښلوی، او د دغه گډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کی سره ورونه او دوستان وی نه دا چې له يو بل څخه لری والی غوره کړی، او دوی ته پکار دی چې له خپل منځی دښمنی کولو څخه ډډه وکړی، سره يو شی او په يوصف کی وی، يو پر بل صله رحمي وکړی، خلکو ته د شوکی او قتل له پاره لاره ونه نيسی، د خلکو تر منځ سوله او پخلاينه قائمه کړی.

يو د بل له په بلی ډلی ملنډی او پسخندونه کړی، د يو بل د عيبونو پلټنه ونه کړی، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړی، د يو بل له جاسوسی کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيز وکړی، د خلکو د عزت او ناموس درناوی وکړی، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وگڼی چې له اسلامی دولت سره يې د سولی ترون کړی وی.[۱]

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷٦، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳٦۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي رحمة الله عليه متوفی سنه ۵۰۵ هـ د ټولنيز عدالت په هکله ځانګړې نظر لري.
او هغه د «اَنْ لَا تَطْغَوا فِي الْمِيْزَانِ وَ اَقِيْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيْزَانَ» (دالرحمن سورة ۸-۹ اياتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسير کې داسې ويلي دي:

- ددې له پاره چې له اندازې څخه تيرنه شي نو تله او د هغې د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچې که يو څوک واده کولو ته اړتيا لري، او دواده کولو وس هم لري مګر بيا هم واده ونه کړي، او ياداچې يو څوک غـذا ددې له پاره وخوري چې ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسې کول دوزن او د هغه عدالت نه قائمول دي پداسې ډول چې وزن له کمبوت او زياتوالي څخه مستقر وګرځيږي. که څوک په شهوت او د غذايې موادو په لګښت کې اسراف وکړي نو دوزن په برابر ساتلو کې يې زياتوالی کړی دی.

امام غزالي د ټولنيز عدالت د زيات تحقق له پاره دالله تعالی مطلق مالکيت او د دولت نه زيرمه کول اصل او بنسټ ګرځولی دی او ويلي يې دي:
په ځمکه او اسمانونو کې چې هر څه دي د ګردو مالک يوازې او يوازې يو الله دی، دا ځکه چې په خپله انسان هم دالله تعالی ملکيت دی، مګر انسان کولی شي چې د خپل کار کولو په ذريعه له هغه څه نه چې دالله تعالی ملکيت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړي. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولی چې ټولو خلکو ته ميوه ورکړي، او دامنلې شوې حقيقت دی هغه څوک چې دونې تخم په ځمکه کې کيږدي، هغې ته بيا اوبه ورکوي او دميوې ورکولو په تکل يې د هغې خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زيات همدی ددی مستحق ګڼلی شي چې د هغې له ميوې څخه استفاده وکړي.
انسان کله چې له اشياو څخه استفاده کوي نو پرده باندې لازم دي چې په استعمال کې يې له اسراف کولو څخه ډډه وکړي، او له هر شي څخه د خپلې اړتيا او ضرورت په اندازه استفاده وکړي او دادا معنا نه لري چې بشري وګړي ثروت زيرمه کړي او له اړتيا څخه زيات له هغه څخه ګټه واخلي چې ترلاسه کړی يې دی او د هغو په زيرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دی هغه څه چې له خپلې اړتیا اضافه مال ولري د الله تعالی په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خیراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زیاتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکي په باره کې اندیښمن وي او له اندازې څخه زیات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ ددې اجازه ورکړې ده، مګر دغه اجازه ددغه کار د حقانیت دلیل نه دی بلکې حق عدل دی، او عدل دا دی چې د الله تعالی بندګان د خپلې توښې او سورلۍ له اندازې څخه اضافه د الله تعالی له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چیرې څوک د خپلې اړتیا له اندازې څخه زیات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زیښناک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنیز عدالت تأمین د کمال د نګې څوکې ته ورسوي، او د هغه د غه پورتنې نظر او رأیه قرآني استناد لري الله تعالی فرمایلي دي:

«وَ یَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا یُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْوَ» (دبقره سورت ۲۱۹ آیت دویمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: *او دوی له تا څخه پوښتنه کوي ای پیغمبره چې دوی د الله تعالی په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووایه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زیات وي.*

د دغه مبارک آیت په تفسیر کې مفسرینو ویلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلی الله علیه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړې وې چې د الله تعالی له پاره څومره مال صرف کړي شي؟ حکم وشو چې هغه مال د الله پاک په لاره کې صرف کړي چې ستاسې له مصارفو څخه زیات وي، ځکه څرنګ چې د اخرت فکر یو ضروري او حتمي کار دی، د دنیا فکر هم یو ضروري کار دی. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر یوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي له پيغمبر صلى الله عليه وسلم څخه مروي حديث نقل کړی دی چي فرمايلي يې دي:

«اَللّهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ کَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *ای الله! د محمد صلى الله عليه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي د اړتيا د بس والي په انډول وګرځوه.*

په دغه حديث کي دا خبره په ډاګه څرګنده شوي ده چي په اسلام کي هر شي د اړتيا په انډول او څه ناڅه لږ اضافه روا دی او پانګه والي او زيرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتيا څخه کم هم نه قبلوي، چي بي وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بي لارتيا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفی سنه ۷۹۲هـ ۱٤۱۵م ويلي دي:

د شريعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چي دغه احکام يا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کي دي او يا هم د ګټو په جلبولو کي دي. حافظ ابن القيم متوفی سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷٤م ويلي دي:

د اسلامي شريعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنيا او آخرت دواړه ورپکي دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دی. نو هره پيښه چي له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصي ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چنټيا تو ته وغځولي شي. له اسلامي شريعت څخه نه ګڼلي کيږي، که څه هم تاويل پکي وکړای شي، د بندګانو په منځ کي الهي شريعت او عدالت د الله تعالى له پلوه د دوی له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظريات اقتصادی امام غزالي. ترجمه مؤيد الدين محمد خوارزمي ۲۹-۳۰ مخونه د جمهوري خپرونو چاپ

۲- کابل تفسير لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکي مکرمي چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معناو سره هم راغلی دی.[۱]

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرګردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی ګرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَاأَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ أُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوْا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او ګرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره وپیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وګڼی نو دغه ډول خبروکولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص چې هر څومره زيات پرهيزګار، نيک خويه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالى په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقيقت دا دی چې ګرد انسان د يو نارينه او يوې ښځې يعنى آدم او حواء اولاده ده. شيخ، سيد، مغل، افغان، صديقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چې وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختميږي.

دغه بيلابيل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالى يوازې د يوبل د پيژندګلوی په خاطر پيدا کړې دي. مګر الله تعالى د دوی له جملې څخه چې څوک عزتمند پيدا کړی هغه د ده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چې وياړ او غوره والي پرې وکړي او هغه د فضيلت معيار و ګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکې ده ته ښايي چې د الله تعالى شکر او منته وکړي چې ماته يې زما له کسب او اختيار څخه پرته ماته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کې شميرل کيږي چې انسان له غرور او وياړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خويونو سره ابته نه کړي. په هر حال د لويي او عزت، فضيلت او شرف اصلي معيار نسب نه دی؛ بلکې تقوی او پاکي ده، نو پکار دا دی چې متقي بنيادم نور له خپل ځان څخه ټيټ ونه ګڼي.[1]

امام بخاري روايت کړی دی چې يو ځل ابوذر او بلال چې دواړه له اولنيو سابقينو څخه وو يو بل ته سره په غصه شول او يوبل ته يې ستغې سپورې سره وکړې او دغصې په حالت کې ابوذر بلال ته وويل: ای د تورپوستې ښځې زويه. بلال رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. پيغمبر ابوذرته وويل: آيا ته ده ته د ده د مور د تور والي پيغور ورکوې؟ په رښتيا هم ته هغه څوک او داسې سړی يې چې اوس هم په تا کې د جاهليت نښې لا پاتې دي.

---

۱ - کابلي تفسير دري دحجرات د ۱۳ - آيت د تفسير په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چی ته له سورپوستی او تور پوستی څخه اوچت نه یې، مګر دا چی زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیڅا ته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چی مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باند تګ وکړی او رهی شی، او پرخپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چی زه دفلانی زوی او دفلانۍ طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چی له ما څخه ښکته دی. او یا دا چی زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چی دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چی دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی «ستاسی کورنۍ او طائفه هیڅا ته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره.[1]

او هم یې فرمایلی دی:

«خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیا ته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه در څخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونکي دي. » پيغمبر صلی الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريکړو او شرموونکو کليماتو کي دهغه چا له پاره څرگند او ښکاره کړ چي په خپلو پلرونو او نيکونو باندي وياړ کوي او ويې فرمايل: « هغه وګړي چي د خپلو پلرونو په توسه پرنورو باندي وياړ کوي او دهغوی پلرونه مړه شوي او اوس د جهنم سکاره گرځيدلي دي، دوی ته پکار دي چي نور نو له دغه کارڅخه لاس واخلي او که نه نو دوی به له هغه غوباړي – گونګټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلې پوزي سره د غوشيانو غونډاري گرداړي کشوي. الله تعالی له تاسي څخه، رنګ، خويونه او د جاهليت د زماني پرپلرونو اونيکونو ستاسي وياړ در څخه لري کړي دي، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزگار دي، او يا هم گنهگار او ناسم، ټول خلک د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا کړای شوی دي.

دغه مبارک حديث نصيحت او پند هغو کسانوته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيکونو له فرعونيانو د مصر او له اکاسره و، دايران او نورو د جاهليت د دوره له عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم له قول سره سم د جهنم سکاره گرځيدلي دي اوس هم وياړ پري کوي. هغوی ته پکار دي چي له دغه کار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع کي په داسي حال کي چي د ذوالحجی په محترمه مياشت د مکي په محترم ښار کي د تشريق دورځو په منځ کي په زرگونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره د رسول الله صلی الله عليه وسلم الوداعي درخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه کوله. په دغه خطبه کي د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم له پلوه دهغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسی معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستی پر تور پوستی او تور پوستی پر سور پوستی هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسی څخه زیات متقی ستاسی دی. [۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل خلافت د شام امیر حضرت یزید بن معاویه رضی الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادی یې لرلې او په نهه ویشتمه ماده کې یې حکم ورته کړی وچې د جنګ په دوران کې د دښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړی. » مثله کول د انسان د بدن د اندامونو جلا کولو، غوږونو او پوزې پرې کولو ته ویل کیږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولې شي، د اسلام مبین دین حکم کوي چې وژلي شوي دی په ځمکه کې دفن کړای شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دی: «له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم د ښیادم خوړونکي هم وي. » او په دې هکله د اسلام په تاریخ کې ډیرې ژوندۍ نمونې موجودې دي. [۲]

اسلام د انساني کرامت د رعایت او د بشر حقوقو ته د احترام په خاطر په جنګ کې چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتې کیږي تلپاتې هدایت او وصیتونه لري، چې د هغو له جملې څخه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، د جنګي تېپیانو، او د هغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدي او یا د خپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي د دغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړی دی، او انساني کرامت یې د هغوی په نظر کې نیولی دی.

---

۱ – د بزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲ – ابن جریر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاوته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ویې فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاڅیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟»

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیا ډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام څرنگ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او ونډی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱ - الحلال والحرام ۸.۳۰ - ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلم په مخه کې تیریږي او دی یې دانسانیت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅیږي او فرمایې چې: زه ده ته دانسانیت دمقام داحترام په خاطر پاڅیدم. انسان داسې یو موجود دی چې باید توهین او سپکاوی یې ونه کړای شي، او بې لامله زیان او تکلیف ورنه کړای شي.

داسلام دویم خلیفه یو یهودي سړی ولید چې درویزه کوي. خلیفه له یهودي څخه ددرویزې کولو سبب پوښتي، یهودي ورته وایې: جزیه راباندې حواله شوې ده. خلیفه هغه له لاسه ونیو او بیت المال ته یې بوته او پر هغه باندې چې کومه جزیه حواله وه هغه یې ورڅخه ساقطه کړه او ویې ویل: دا به انصاف نه وي چې دده له ځوانۍ څخه مو ګټه واخیسته او اوس چې زوړ شوی دی همداسې یې پر خپل حالت پریږدو، تر دې چې هغه یهودي ته یې له بیت المال څخه دهغه تر مرګه ځیره مقرره کړه.

داسلام دویم خلیفه دا خبره درک کړې وه چې درویزه کول دانسان دسپکاوي او ذلت سبب ده او له انساني کرامت سره منافي ده.

همدا اوس دګردو اسلامي او غیر اسلامي هیوادونو که سوسیالستي دي او که کپیټالستي ددوی سیاسي قوانین او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاري شوی اعلامیه چې په ځانګړو بابونو او فصلونو کې دمتعددو موادو په غونډولو چې یکې ځای په ځای شوي دي. چې که چیرې ددغه منشور سریزه او دبشر دحقوقو دیرش مادې په دقیقه توګه وکتلې شي نو دانتیجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کې چې که پدغه اعلامیه کې داسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحقوقو په اړوند تعديلات او تجديد نظر وکړای شي نو د دغه منشور په ډيرو مادو کې داسلام له مقدسو تعليماتو څخه اخذ شوی دی، دا ځکه چې د بشر د حقوقو احترام او رعايت داسلام دمبين دين دبرنامو په پيل کې واقع دی. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق د هغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دی چې د معاملې د دواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او د دواړو خواو ترمنځ د مالي روابطو د قائمولو له پاره د دري عناصرو او يا ارکانو موجوديت ضروري وي او هغه ارکان دا دي:

لومړی رکن: د مالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.

دويم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

دريم رکن: د هغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې د غه اړيکې تنظيم او د دغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، د اسلام د مقدس دين له نظره کورنۍ حقوق د شريعت د ځانګړو قواعدو تابع دی چې په اوسني عربي اصطلاح کې د احوال شخصيه د قوانينو په نوم ياديږي. (١)

کورنی قانون په زياتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډير لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت ليدل کيږي، اويا په بل عبارت په اسلام کې د کورنی نظام د قانون نصوص له محکماتو څخه دي او هيڅ ډول تاويل او تفسير نه قبولي. د مثال په توګه لکه ميراث، طلاق او نکاح. دا ځکه چې کورنی قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له ميراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دی چې په دوی پورې مربوط وي او

---

١ – مبادی القانون جزء اول ١٠٠ – ١٠١ مخونه، مصنف ډاکټر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام گرد مدني، جزائي، حقوقي او نور د دنیا په ژوند پورې لمور د اسلام د مبین دین د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شي. مگر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکي دی او اجتهاد ډیر لږ پکې لیدلی شي له ځانگړې ارزښت څخه برخمن دی.

مدني قانون د داخلي قانون برخه ده او که چیرې له یو داسې چا سره مدني دعوی منځته راشي چې هغه خارجي تبعه وي او دواړه د خپلې خپلې هستوگنې له محل څخه بهر وي نو په دغه صورت کې خبره بین المللي خصوصي قانون ته راجع کیږي، او که چیرې د دوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شي بیا نو باید د دوی د لانجې د غوڅولو له پاره د بین الدول عمومي قانون په نظر کې ونیولی شي. د مدني قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کې د ټولنیز عدالت د تامین په خاطر د کار قانون منځته راغی او د هغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لرې په ځانگړې بڼه کې تنظیم کړای شو او د کار، کارگر او کارفرما ترمنځ یې اړیکې قائمې کړې، او دا کوښښ یې وکړ چې کارگرانو او د هغوی کورنیو ته د هوساینې او سوکالۍ اسباب تهیه او رامنځته کړي.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او د تطبیق په مرحله کې کېوتل. د مثال په ډول لکه د کرهنې قوانین چې د ځمکې د څښتن او اجاره نیونکي ترمنځ اړیکې قائموي، چې له همدې امله په مدني قانون کې ځینې سمون او تعدیلات منځته راغلل، او د اسلوبو او مقاصدو په اړخونو کې د نظرنوي والي پکې راوستې شو. مگر مدني قانون د اصل او بنسټ په توگه یا د عمومي قانون په صفت د نورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توگه د مال د کسب د لیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کې، او هم د حق په استعمال کې او هغه احکام چې حق پرې مرتب کیږي. سربیره پر دې که چیرې په کوم حکم کې قوانین چپ پاتې کیږي نو پکار دی چې د هغه په هکله مدني قانون ته مراجعه وشي، او په هغه قضیه کې تطبیق کړای شي چې تر بحث لاندې وي.(۱)

۱- تهذیب سیرة ابن هشام ۱۶۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ وینو چې دغه قوانین په وروستۍ نیمه پیړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوی والي لري او زیاتره مادې یې له اسلامي فقهي څخه الهام اخیستلې دي، دا ځکه چې اسلامي فقه د کار، کارګر او کارفرما، د ځمکې د ښتن او اجاره کوونکي ترمنځ دا ړیکو په تینګولو کې د ځوارلسو پیړیو لرغون والي او وړاندې والي لري ځکه چې پر اندلس او سنې هسپانیه، منځنۍ آسیا، د هند په شبه قاره او داروپا په لویه برخه یې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتلیز یعنې مقایسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب لیکلی دی او مصادر الحق نوم یې پرې کیښودلی دی، او په هره موضوع کې یې غیر اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقایسه کړې دی او د اسلامي فقهي حقانیت یې هم د زماني وړاندې والي په لحاظ او هم د ذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان یې متکې ګڼلې دی او د ګردونږیوالو قوانینو اصل او مصدر یې ګڼلې دی.

په اسلامي فقه یعنې قانون د ښه پوهیدلو په تکل یو لړ زیات کوښښونه وشول او نوی اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بیا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتیاوې ورته لري په تفصیلي توګه بیان شوي دي چې دلته په لنډه توګه د هغوی یوې برخې ته یې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځینې فقهي اصطلاحات:

۱- ولایت: دا یوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نیکه، غورنیکه پر ماشوم باندې ولایت یعنې واکمني لري او د کوچني په نمایندګي د هغه په مال کې د شریعت له احکامو سره سمه نمایندګي کوي پدې باره کې دي د افغانستان د مدني قانون دوه څلویښتمه ۴۲ ماده وکتلی شي.

۲- قوامیت: د پالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې د محکمې له اړخه یو شخص د لیونیانو د مال د سرپرستۍ له پاره ټاکلی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- حجر: دمحرومتيا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته يې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کې له تصرف څخه منع کول.

٤- اذن: داجازې په معنا سره او په اصطلاح کې ولي يا وصي چې له اووکلونو څخه دزيات عمر ماشوم ته دمعاملې کولو اجازه ورکړي. په دې باره کې دافغانستان دمدني قانون دوه پنځوسمه ٥٢ ماده وکتلی شي چې د ١٣٥٥ هـ ش کال دمرغومي په پنځلسمه نيټه نافذ شوی و.

٥- غيابت: چې ديو غير موجود شخص دمال دسرپرستۍ له پاره يو څوک وکيل مقرر شي.

اقتصادي حقوق:

داقتصادي هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالي رحمه الله متوفی سنه ٥٠٥ هـ دخپل کتاب په پيل کې دقرآن کريم څو آيا تونه ذکر کړي دي او دا هغه آيا تونه دي چې په هغو کې الله تعالی بنيادم اقتصادي هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده يې احسان کړی دی چې ورځ يې دده داقتصادي فعاليت له پاره ټاکلې ده. او په بل آيت کې الله تعالی اقتصاد ته نعمت ويلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه يې کړې ده. او په بل ايت کې يې دا اجازه ورکړې ده چې حتی دحج په سفر کې هم کولی شي اقتصادي کاروبار وکړي. او په بل آيت کې يې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بين المللي اقتصاد او اقتصادي فعاليت لاس پورې کړي او روزي لاس ته راوړي.

بيا له دې څخه وروسته امام غزالي هغه احاديث او روايات ذکر کړي دي چې داقتصادي فعاليتونو داهميت په باره کې راغلي دي او ويلي يې دي: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: دګناهونو يوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چې دمعيشت په لټه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي.
او فرمایلي يې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقینو او شهیدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه یوه قصه نقل کړې ده چې یوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې یو پیاوړی ځوان یې ولید چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې یارانو د هغه ځوان په باره کې وویل: که چیرې د غه ځوان خپله ځوانی د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعالیت څخه به ورته غوره وای. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغو یارانو ته وفرمایل: داسې مه وایاست ځکه چې که دغه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتیاج څخه نجات ومومئ یاد دي له پاره کار کوي چې خپل ضعیف مور او پلار د اولاد او تېر خپل اقتصادي ژوند تامین کړي، دا هم یو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کیږي، او که چیرې دې د دې له پاره دولت غونډ وي چې شتمن شي او پر نورو باندې مالي لوړتیا ترلاسه کړي نو بیا د شیطان په لاره درومي.
امام غزالي د ایاتونو او احادیثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظریات هم ذکر کړي دي او ویلي یې دي: که چیرې زه تا د معیشت په لټه کې وینم نو دا له دې څخه غوره ګڼم چې د جوماتو په کونج کې کښیني. (۱)
طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصیت نامه ولیکله چې د هغې په درېیم بند کې یې د اعتدال او نیک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ویلي دي:
پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پیدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شې کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱-۱۰۱-۲-۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولی چاری په سمه لاره برابری شي مگر داعتدال او اقتصاد تر سیوری لاندی. نو له همدی کبله ته په هر څه کی اعتدال کوه ځو ستا ټولی چاری په ښه توگه ترسره شي، قوت به دی زیات شي او ستا درعیت عام او خاص به اصلاح شي، او دالله تعالی په باره کی باید ستا گومان نیک وی څو ستا رعیت هم په سمه لاره رهی شي. اعتدال خپل خوی وگرځوه او کوښښ کوه چی اعتدال ستا دژوند په ټولو چارو کی ستا لارښود وی څو پر تا باندی دالله تعالی نعمتونه تداوم ومومی. (۱)

دنوموړی دغه وصیت قرآني استناد لری، ځکه چی الله تعالی په ټول ژوند کی او بیا په خاصه توگه په خوراک څښاک کی اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد يې امر او توصیه فرمایلی ده.

لکه فرمایلی يې دی: «**كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ**».

(سوره، اعراف، آیت ۳۱)

ترجمه: *او خوری او څښی او اسراف مه کوئ تاسی، بیشکه چی الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کی اسراف هغه وخت تحقق مومی چی په حرامو چارو او شیانو کی لکه شراب، جواری، نشه يې شیزونه دسروزرو او سپینو زرو دظرفونو پر اخیستلو ولگولی شي. په حرام کار کی دمال لگول لږ وی او که ډیر اسراف گڼلی شي. دغه راز دمال او دولت ضائع کول که دځان له پاره وی او که دبل له پاره وی اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم دمال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسی امورو کی زیات لگښت کول چی ضرورت ورته نه وی او دمال څښتن ته چندان گټه هم نه لری اسراف دی. یعنی هغه څه چی الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړی دی له هغو څخه گټه واخلئ خو پدي شرط چی اسراف وریکی نه وی. داسراف معنا په یو شي کی له حد څخه تیریدل دی.

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا په څو ډوله دی: دمثال په ډول حلال حرام گرځول، حلال پرېښودل او له حرامو څخه گټنه اخیستل، چټي او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شي خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بې وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چې دجسماني روغتیا او دکارکولو دقوت له پاره بس والي نه کوي، یا داسي شي خوړل چې روغتیا ته زیانمن وي او داسې نور... داسراف دکلیمې اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندې کولی شي. بې ځایه لگښت له دغو څخه یو توک دی. ځیني سلفو ددغه مبارک آیت دعمومي گټورتیا په باره کې ویلي دي: جمع الله الطب کله في نصف آیة » یعنې الله تعالی دطب گرد علم ددغه آیت په نیمه برخه کې بیان او جمع کړی دی.

په اسلامي امت کې په اقتصادي علومو کې ستر متخصصین پوهان: فارابي متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازي متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالي متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسي متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلي شوي دي.

اقتصاد دهر مسلمان په ژوند کې دعزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازي په خپل تفسیر کې دبقرې دسورت ددوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط » ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوي چې دوی له خپل مال څخه دالله په لاره کې څومره نفقه کړي؟ ورته ووایه هغه چې ستا له ضرورت څخه اضافه وي. په تفسیر کې ویلي دي:

الله تعالی په دغه مبارک آیت کې خلکو ته تعلیم ورکړی دی او دنفقې په باره کې یې ښودنه ورته کړې ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلي دي:

«وَ اٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا » (داسراء سورت ۲۶-۲۷ ایاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند دخپلوی ته حق دهغه او مسکین بې وزلي ته او لاروي مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیا یې یو آیت وروسته ورپسې فرمایلي دي:

«ولَا تَجعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ ولَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې د تا پورې یعنی شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښېنیې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښېمانه شوی. یعنی اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی د مسلمانانو ستاینه کړې او داسې یې فرمایلي دي:

«والَّذِيْنَ اِذَآاَنْفَقُوالَمْ يُسْرِفُوا ولَمْ يَقْتُرُوا وكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ٦٧ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او د رحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چې نفقه یعنی لګښت کوي د مال خپل نو نه اسراف کوي او نه تنګي شومتیا اووي د غه ورکړه د دوی په منځ د اسراف او تقصیر کې میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چې تاسې څه لرئ نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته د خپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړئ او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

د غه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چې د انسان د هغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلي یې دي:

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۹ مخ

۲- الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کاوه یو سړی راغی او نبی صلی الله علیه وسلم ته یې د چرګې د هګۍ په اندازه سره زر راوړل او ویې ویل: ای د الله تعالی رسوله! دغه د صدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله مې دې قسم وی چې له دې څخه پرته نور هیڅ نه لرم. پیغمبر صلی الله علیه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بیا مخې ته ورغی او په ټینګار سره یې ورته وویل: ای د الله رسوله! دا را څخه قبوله کړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه ور څخه واخیست او داسې یې ایسته ګوزار کړ چې که دې پرې لګیدلی وای نو ارومرو به یې خوږ کړی وای او بیا یې وفرمایل:

«له تاسې څخه یو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هیڅ هم پری نږدی او بیا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړی. تاسې باید پوه شی چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتیا ورته نه لرم.»[1]

له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی دی چې د یو کال دا ذوقی زیرمه کولو اجازه یې کړی ده. حکما وویلی دی: له اړتیا څخه زیات هغه دی چې له افراط او تفریط څخه خالی وی، زیات بخشش کول اسراف او تبذیر دی، او لږ بخشش کول شومتیا او امساک، مګر منځومې حالت، رعایت، عدالت او فضیلت دی. او د الله تعالی د دی فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعایت کول دی. د اسلامی شریعت مدار د دغه چلن په رعایت مبنی، او د یهودو د شریعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کینبودل شوی دی، او د مسیح د شریعت تادو پر اسانتیاده او د اسلام د مبین دین پر منځومې حالت او اعتدال بناء دی.

د شیعه مذهب فقهاو او څیړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصیلی لیکنی کړی دی چې یوه بیلګه یې دلته وړاندی کوم:

۱- تفسیر معالم التنزیل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې د حقوقو د آزادۍ له جملې څخه يوه هم د اقتصادي آزادي حق دی. پدې معنا چې وګړي ټول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنې او مسکن په ټاکلو کې، د دولت او پنګې په لاس ته راوړلو او د هغې په لګښت کې آزاد دی. له همدې امله اسلام هيچا ته هم اجازه نه ورکوي چې د چا د اقتصادي ګټو او کار مزاحم شي او ياپې د داسې کار په کولو وګوماري چې دی له هغه څخه کرکه کوي، او په زړه کې مينه ورسره نه لري. او نه دا حق لري چې د چا په شتو او ګټلي مال کې د ځان له پاره ټاکلې ونډه مقرر کړي، او يا پر لګښت کې بنديز پرې ولګوي: مګر هغه چې اسلام پرې باندې مقرر کړې وي.
ګردو، وګړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کې اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخيستل په ډاګه ددې خبرې څرګند دليل دی چې اسلام هرچا ته اقتصادي آزادي ورکړې ده. مګر دغه آزادي له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هيڅ منافات نه لري چې اسلام په اقتصادي ډګر کې د ګډوډۍ او هرج و مرج د مخنيوي په خاطر وضع کړې دي. او پدې هکله د پاملرنې وړ خبره دا ده چې په اقتصادي آزادۍ کې په اسلامي کې د نارينه او ښځې په منځ کې هيڅ توپير نشته بلکې ښځې هم په هماغه ډول په اقتصادي ډګر کې د مالکيت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادي سره ګټه اخيستلې شي، او د دوی ميړونه د دوی له اجازې څخه پرته د تصرف هيڅ حق نه لري او ښځه د خپل مال که د مهر وي که د وراثت وي او که په سوداګرۍ يې ګټلې وي په زيرمه کولو او لګولو کې بشپړه شرعي آزادي لري. پداسې حال کې چې په نورو اديانو کې يا خو ښځه بيخي له دغه حق څخه محرومه ده او يا هم محدوده آزادي ورته ورکړای شوې ده.
دغه راز د اسلام په حقوقي مکتب کې د کسب او کار کولو آزادي په رسميت پيژندلې شوې ده. هر څوک کولې شي په آزاده توګه ځان ته د خپلې خوښې کار او کسب وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتیاوې پوره او تأمین کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړي دي کولی یې شي پرته له داسې چارو څخه چې یا خو په ډاګه سره ټولنې ته زیانمن وي او یا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. [۱]

نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او داسلامي اقتصادپوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلی دی، او پر داسې اقتصاد باندې ټینګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښبنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کلیمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده. [۲]

د عفوې اصطلاحي معنا: د عفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سره لري. فرهنګ عمید د عفوې په لغوي او اصطلاحي معناو کې پورتنی تعریف ته ورته

۱- د امام مسلم په روایت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روایت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف کړی دی.

د قرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او د نیکو سلفو له کړ نچاری او چلن څخه په ډاگه څرگندیږی چی د اسلام مبین د ین بښنه له بدل اخیستلو څخه غوره گڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری د اړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:

ترخومره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه ددې پرځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاورکولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.

امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری گناه کوونکی بښنل کیږی پروانه لری مگر مهمه داده چی بی گناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاورکړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاگه څرگندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردگار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسي څخه وروسته دخوسی له دغه عبادت کولو څخه د پاره ددی چی تاسي شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللهُ بِأَمْرِهِ.»

(دبقری سورة - ۱۰۹ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وگرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسي باندی او عفوه یې وکړه له تاسي څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرمايلي يې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(دآل عمران سورة - ۵۹ آيت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو يوازې په سبب د رحمت دالله نرمي کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکی هرو مرو به خواره او تار په تار شوی وو دوی له چاپيره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځينې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمايلي يې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(دنساء سورة - ۱٤۹ آيت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: که تاسې خير ښکاره کوئ يا پټوی دغه خير يا عفوه کوی له بدی څخه نو بيشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکی ښه قادر.

او فرمايلي يې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(دمائده سورة ۱۰۱ - آيت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه ددوی له سزانه بيشکه چې الله خوښوی احسان کوونکی.

او فرمايلي يې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(دمائده سورة - ۱۳ آيت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه کړی ده الله له هغو تيرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کې عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډېر آیاتو نه هم په دې باره کې موجود دي چې عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینې حالاتو کې عفوه او تیریدنه راغلې نه وي هغه هم دانتقام بنه نه لري، بلکې هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چې اسلام عفوې ته پر انتقام ترجیح ورکوي. او د اسلام دین دعفوې دین دی نه دانتقام اخیستلو.

دانتقام په مقابل کې دعفوې په باره کې د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم زښته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چې دادې دلته د هغه دعفوې څو نمونې د نورو د تعلیم په خاطر وړاندې کولی شي:

هبار بن اسود د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چې هغې له مکې مکرمې څخه مدینې منورې ته هجرت کاوه، چې د هبار د دغو وهلو له امله بی بی زینب پداسې حال کې له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چې اولاد یې په نس و، او د غورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او د اولاد د زیان کولو له امله زښته ډېره وینه ورڅخه لاړه چې د زیاتې وینې تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپېر کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم د هبار پدې عمل ډېر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چې هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چې هر چیرته ونیوه په اور کې یې ژوندی وسوځوئ، مګر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چې داور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندې سوځول کوي، مګر که چیرې مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او د مکې له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کې وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلې او معافي مې درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او الله تعالی پرتا باندې احسان وکړ چې تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.(۱) او بیا وروسته نبي کریم صلی الله علیه وسلم د مکې خلکو ته عمومي عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کې عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چې د کینې او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یې کړې وه. او دا هغه قریش وو چې د یارلس کلونه یې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم او د ده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش وو چې په بدر، احد او احزاب کې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلي وو، او په غزوه خندق کې یې له خپلو یارانو سره کلا بند کړی و او د عربو ټول قبائل یې د ده په خلاف په دغه جنګ کې راغونډ کړي وو. دا هغه قریش و چې که وس یې رسیدلی وای چې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړې ټکړې یې کړی نو داسې به یې هرو مرو کړي وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکې د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کې ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کې دي، مرګ او ژوند یې د ده په فرمان پورې تړلی و د ده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چې په یوه شیبه کې مکه ویجاړه او ټول هستوګنې یې له منځه یوسي. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او د ده استاذی او رسول دی. او هغه داسې څوک نه و چې دښمنی کوونکې او غوښتونکې وي یا وغواړي چې د غه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کې تبارز وکړي، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسي ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چې پدې توګه

۱- حیات محمد (ص) ۵۷۲-۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښیګړی، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.

دمکې په فتح کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته دننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې د کعبې په پردو پورې ځوړند کړي وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصې او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخي نه پیژندله، مګر دغه وګړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم ګڼل. مګر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم ددومة الجندل دپاچا اکیدر له جرم او ګناه څخه تیر یږی لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:

حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وراندې کړ، مګر رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او دجزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه. (۲)

دغه راز دخیبر په غزا کې په ۷هـ ۶۳۰م کې یوې یهودې ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او دسلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دپسه په غوښه کې زهر ګډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوره، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مګر په دغه میلمستیا کې ورسره ملګرې یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء ددغې زهرجنې غوښې دخوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره

۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج ۲ ص ۵٤۵ باب في اخذ الجزية

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه په قصاص کی زینب بنت حارث یهودی ووژله.[۱]
داسلامی امت له پخوانیو زعیمانو څخه یو هم دافغانستان نامتو زعیم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاریخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه یو متقی او پرهیزګار حاکم تیر شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقی رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مینه یې نه لرله.

دغه راز تاریخ پوهانو ویلی دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټیانو هندوانو یو شخص چی دملهارورا کوله پلوه دملتان والی ټاکلی شوی و غازیانو ونیو او احمدشاه بابا ته یې ځنځیر زولانه وړاندی کړ، احمدشاه درانی چی یو جرم بښونکی، او عیب پټوونکی میړنی پاچاو نو د خپلی فطری میړانی او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تیر شو او هغه یې روغ رمټ خپل هیواد ته ولیږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چی یو شاعر ویلی دی:

ز لاهور کَوسِ عزیمت نواخت — به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ۶۱۲ مخ څخه معلومیږی چی دنصیر خان بلوڅ مور له خپلو رئیسانو او دبلوچستان له معتبرو سپین روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښیمانتیا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چی دهغی ندامت نامی څو بیتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

گناهی که کردم زنا دانی است — سر انجام نادانی پشیمانی است
همین دفعه بخشد گناهم اگر — زحکمش نه پیچم ازین بعد سر

۱ – تهذیب سیرت ابن هشام ۱۸۶ مخ، صحیح البخاری دویم ټوک کتاب المغازی باب غزوة خیبر ۶۱۰، قسطلانی او زرکشی ویلی دی: دمړ شوی صحابی نوم براء بن معرورو، والله علم
۲ – افغانستان په وروستیو پنځو پیړیو کی دریم ټوک ۱۳۴ مخ مصنف محمد صدیق فرهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنم خدمت بندگانش مـــدام　　　　نیایم به اخـــلاص کیـــش قـــیام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو نا امیدی یې د میړانی او مسلمانی خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت د پنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او ژارنی کوشش کوی، داځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او ژارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین ژارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضر موت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته راتلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیرته به هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کې راغلي دي چې یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازې ته او په داسې حال کې چې طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کوله ځکه چې امنیت قائم و خپل دین، ځان، مال او ناموس یې مصئون وو، مګر که چیرې امنیت نه وي مصئونیت بیخي وجود نه لري. د اسلام دمبین دین شریعت دغو تعمیري اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړي دي څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوګونو اصولو ساتنه وکړای شي. (۱)

په همدې اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوي دي. (۲)

او له دې امله چې امنیت او بیا ورپسې مصئونیت د سولې او جنګي متارکې له لارې کېدلی شي چې تامین شي. همدا وجه وه چې د اسلام دویم خلیفه امیر المؤمنین عمربن الخطاب رضی الله عنه د حضرت عبیده بن جراح رضی الله عنه چې دده والي و مرستی ته لاړ څو بیت المقدس د سولې له لارې فتح کړي، څو امنیت او مصئونیت بیرته هغه سیمې ته راولي. ځکه چې د بیت المقدس هستوګنو نصرانیانو د خلیفه نوموړي والي ته داوړاندیز وکړ چې تر څو په خپله خلیفه رانه شي له بل هیچا سره به هم مونږ د سولې تړون لاس لیک نه کوو، هماغه و چې په سنه ۱٦ هـ کې له سنه ٦۳۷ مسیحی کال سره سم په خپله حضرت عمر رضی الله عنه پر آس باندې سور فلسطین ته لاړ او د سولې تړون یې په خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغه چاپیریال کې یې بیرته امنیت او مصئونیت اعاده کړ. د همدغو علتونو له مخې مونږ وینو چې د نړۍ د ګردو هیوادونو اسلامي وي او که غیر اسلامي

۱- فی ظلال سورة التوبه ۱۱۰ مخ مصنف ډاکټر عبدالله عزام شهید
۲- الوجیز فی اصول الفقه ۲۳٦ مخ د ډاکټر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګردو په اساسي قوانينو کې د دين د ساتنې او د مذهبي شعار ادا ء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانګړي تدابير وضع کړي دي، او د دوی د څارنې له پاره يې ډاګيزې قانوني مادې تجويز کړي دي. چې د هغو له جملې څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳٤۳ د تلې د مياشتې د نهمې نيټې د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان د عصر د ۱۳۵٦، په دغو ګردو کې د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمينات موجود دي چې په هغو کې ويل شوي دي چې دولت د امنيت او مصئونيت د ساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونيت د امنيت له تأمين څخه پر ته راتللی نه شي او امنيت هغه مهال د عمل په ډګر کې پيل کيږي چې خلک د سولې، پخولاينې او سوکالۍ په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفى سنه ٦٧هـ ٦٧٠م يوځل له نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بې وزلۍ څخه شکايت وکړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او د مصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنګی شو او له ځان سره وايي: د دغه دين چې مونږ يې پيروان يو د ښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسې حال کې چې ټول فقيران دي او نه شي کولای چې د مدينې امنيت تأمين کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو ځکه چې د هغه ښه بدله شوې وه نو ور ته ويې فرمايل: ای عدي! د حيره د سيمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وويل: د حيره په باره کې مې اوريدلي دي مګر په خپلو سترګو مې ليدلې نه ده. نبي کريم صلی الله عليه وسلم ور ته وفرمايل: که ژوندی وې او عمر دې اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ښځه ووینې چې ایکې یوازې به له حیره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریږي.

حضرت عدي باورنه کاوه. نوموړی وايي: له ځان سره مې وویل: چیرته به وي دطئ دقبیلې غله. هغه بدمرغه او تیټ فطرتي چې انسان د یو درهم له پاره چې په جیب کې یې وي وژني . او که پیسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال یې ترلاسه کړي دی. نو ما وویل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او دکعبې له طواف کولو څخه به وروسته بیا یوازې ځي اوله الله تعالی څخه پرته به له بل هیچا څخه هم نه ویریږي نو غله اود لارې شوکماران به چیرته وي؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

او که چیرې ژوند وي نو وبه گورې چې د ایران دپاچا کسرې خزانې به څرنگ دمسلمانانو په ولکه کې لویږي؟ حضرت عدي وویل: دهرمز دزوی دکسرې خزانې؟!! ورته ویې فرمایل: هو دکسرې بن هرمز خزانې. هرومرو به دکسرې خزانې دمسلمانانو په ولکه کې راځي او دجهاد په لاره کې به مصرف کیږي، او که چیرې ته ژوندی پاتې شوې هرومرو به وگورې چې یوکس به خپل موټی له سروزرو یا سپینو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به ناري وهي چې که دچا دغه مال ته اړتیا وي رادې شي چې زه یې ورکړم، مگر هیڅوک به هم نه پیدا کیږي.

حضرت عدي وايي: رښتیا هم بیا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو ولیدل چې یوې ښځې ایکې یوازې دکعبې طواف کاوه او له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه یم چې مونږ دکسرې دخزانو وروند

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرانستل، او که تاسي ژوندي وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم دريمه خبره به هم هرو مرو، ووينئ چې متحققه او ثابته شي.

دامير المؤمنين حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او يو كس يې دافريقا په امارت وګوماره چې يحي بن سعيد نوميده او دافريقا زكاة يې جمع كړ او بيا يې يوه مياشت پر له پسې اعلان كاوه چې كه څوك پيسو ته اړتيا لرى رادې شي او دغه مال دي واخلى، مګر هيڅوک هم داسي پيدا نه شو چې مسكين وى او مال ورڅخه واخلى، له همدى امله خليفه خپل دافريقا والى ته وليكل او حكم يې ورته وكړ چې په دغو روپيو مريونه واخلى او دالله په لاره كې يې ازاد كړى.

په پورتني بيان كې مونږ ښكاره وليدل چې ليارى څرنګ په أمن وى، او د تلو راتلو مصئونيت يې منځته راوړى و او خلكو له انديښنى او سرخوګى پرته په سوكالى ژوند كاوه. او كله چې د سنه ۱۳۵٦ كال دافغانستان دجمهورى دولت أساسى قانون مطالعه كړاى شي، په هغه كې دحكومت دوظائفو په پنځم فصل يو نوى يمه ۹۱ ماده كې ليكلى شوى دى: دعمومى امن او نظم د تأمين په خاطر لازم تدبيرونه ونيول. دغه راز په پنځم فصل كې يې راغلى دى: دقانون له احكامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغيزمن تدبيرونه نيول.

هر هيواد دخپلو خلكو دژوند په ټولو اړخونو كې دامنيت او مصئونيت دساتلو په خاطر لازم تدبيرونه نيسى، او داستخباراتى مراكزو پراخه تشكيلات او دملى امنيت دانجمنونو جوړول دكورنى او بهرنى مصئونيت د تأمين په خاطر وى، او له فساد سره دمبارزى په لاره كې غتې غتې بوديجى لګولى كيږى. له همدې كبله مونږ ګورو چې په اسلام كې قصاص خاص او ځان ګړى ارزښت لرى لكه چې الله تعالى فرمايلى دى:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: *او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی دقصاص حکم دروند معلومیږی مګر عقلمند وګړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی دقصاص له ویری څخه خلک دیوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او دقصاص له ویری څخه دمعنوی ویری نه هم‌وینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. دجاهلیت په زمانه کی به عربو تل دقاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی دمقتول وارثانو ته به چی دقاتل دقبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او دیو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دامعنا هم لری چی دقاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په څرګنده توګه ثابته شوه چی قصاص د أمن د تامین او دځان، او دخلکو دژوندون دامان په خاطر مشروع شوی دی، او دغه قصاص دبدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم داجرا ء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او دنورو هغو ادیانو په پرتله چی دبشر په لاسونو جوړ شوی دی داسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او دهغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانګړی اسالیب وضع کړی دی چی دهغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته درسول الله صلی الله علیه وسلم دهجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ دنبی کریم صلی الله علیه وسلم دبرنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول د اسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پورې کړی شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کېښودلی شي. ځکه مونږ وینو چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او داکوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پرېږدي او بریالی توب دده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

د مثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علي رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوی» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دی.

د شپې د ریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شا ته یې چې کوم دریڅه او کړکۍ وه د واړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علي څملاوه څو دده د کور محاصره کوونکي مشرکان دا ګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده دی ، او له مکی څخه مدینی ته د حرکت لوری یې د مکی جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو ، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چې که د شمال په اوږدو کی لاړ شی نو ښایې چې د ښمنان یې پیدا کړی ځکه چې د مکی لاره تر مدینی پوری له جنوب څخه تیریږی او هیڅچا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردی لاره لاړ شی ، او که چیری قریش دده په لټون کی پسی لاړ شی نو د شمال او لویدیځ لوری به تعقیبوی.

له مکی څخه په وتلو سره یې سم لاسی مدینی ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکی د ثور د غره په سمځه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوری ته دده لټه وکړی. د پټیدو له پاره د ثور د غره د سمڅی انتخاب او په هغه کی الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کی ابادی پکی نه وه ، او اوس هم په هماغه بڼه کی ده. او که یو زلمی وغواړی چې د ثور سمڅی ته وخیږی باید ډیر ربړونه وګالی ، پداسی حال کی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغی سمڅی ته د ختلو په مهال کی دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبی کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخبارا تی دنده اوسپارله څو په مکه کی د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړی او بیا د شپی سمڅی ته راشی او د ورځی تول جریان ورته ووایی : او په پرله پسی ډول دد ښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږی ، چې د هغوی د تیری د دفع کولو له پاره تصمیم ونیسی.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلورا تلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتی کیدل او له د ښمن سره یې په کشف کی مرسته کوله نو دابوبکر صدیق د رمی شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپی له پلوه ووځی نو ورپسی ته خپلی رمی ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شی او پاتی نه شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لاربښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکی څخه مدینی ته لاربښودنه کوله او دا چی رسول الله صلی الله علیه وسلم ولی یو بت پرست لاربلدی دځان له پاره وټاکه او خپل کوم صحابی یې تعین نه کړ، ددی په خاطر چی دهجرت راز یې پټ پاتی شی، او دابوبکر صدیق دشپونکی عامر بن فهیره او دعبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکی په دقیقه توګه سنجولی شوی وی، ځکه عادتاً شپونکیان کوشش کوی چی په خپل منځ کی سره کینی مجلس سره کوی او دیوبل له حالت څخه ځان خبروی، او دغه اړیکی شکمنی نه وی چی څه خطر ورڅخه وی، دغه راز دعلی بن ابی طالب کردار او دعبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابی بکر له کردارونو څخه توپیر لرونکی وه دغه راز دعبدالله بن اریقط برخه اخیستل دعبدالله بن فهیره له برخی اخیستنی سره، سره له دی چی دواړه شپانه وو توپیر لاره. (۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځی چی دنبی اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنی په خاطر او دخپل ځان دمصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکی کی له اسلامی امت سره دمینی لرلو په نمط یی وکولی شو دامنیتی تدابیرو په نیولو سره اسلامی ټولنی ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړی.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱ – مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
9361
CAD - 1

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقی اثر ده چې د سولې او پیوستون لپاره د همکاری د ټولنی له خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نومیالیو او مشهورو دینی عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د یانونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې چاپ شی د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندی ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library